

Moedercentra en lokaal sociaal beleid. Op zoek naar bondgenoten in de wijk: "Samen staan we sterk, wie doet ons nog wat!"

'Het kwartje valt vaak met een parachute', zegt Turkse Troel. Verslag van de LSA bewonersdag op 25 juni over multiculturele samenwerking in wijken.

Stad en wijk: verschillen maken kwaliteit. Met de keuze voor het verschil kiest de VROMraad voor aanzwengeling van processen in gemeenten en wijken.

Opbouwwerk en vluchtelingen: 'Tussen twee stoelen', een rapport over wijkgerichte introductie en begeleiding van vluchtelingen in Utrecht-Noord.

Ten geleide

Colofon

MO/Samenlevingsopbouw is een vakblad van, voor en over de samenlevings- en opbouw-werkpraktijk. Het verschijnt tenminste acht maal per jaar.

Samenstelling en redactie:
Fenny Gerrits (eindredactie),
Ed Kooger, Wil van de Leur,
Chris Veldhuysen en Kees
Stuurup.

Administratieve ondersteuning:
Patty Schellekens en John
Struiken.

Cartoon pag.14: Marnix Rueb
Foto/illustratie omslag: Frank
Abspoel

Vormgeving/DTP: John Struiken
Druk: Stimio Meteren.

Abonnementen:

De jaarabonnementsprijs
bedraagt f 77,50 voor het eer-
ste en f72,50 voor het tweede
en verdere abonnementen.

Losse nummers kosten f 12,50
(Prijzen exclusief portokosten.)
Opzegging van abonnementen
dient schriftelijk vóór 1 decem-
ber te geschieden.

ISSN.0929-2187.

Redactie en administratie:
Prinsegracht 51,
2512 EX Den Haag,
Telefoon: 070-380 4431,
faxnummer: 070- 380 9973.

E-mail Internet:
lcoopbouw@xs4all.nl

Advertentie tarieven zijn op
aanvraag verkrijgbaar.

Kopijsluitingsdatum volgende
nr.: 16 augustus

Een uitgave van:
Landelijk Centrum Opbouwwerk

In deze zomereditie veel aandacht voor de multiculturele samenleving. Tijdens de conferentie 'Moedercentra en lokaal sociaal beleid' kwam vast te staan dat het Moedercentrum-concept een goed antwoord biedt op vele sociale problemen die ook onder vrouwen uit minderheidsgroepen leven. Ans van de Scheur doet verslag. Leida Schuringa introduceert het onderwerp 'opvang van vluchtelingen' in het opbouwwerk. Vormen van samenwerking tussen de stichting(en) Vluchtelingenwerk en het opbouwwerk zijn voorsnog schaars, maar heel goed mogelijk. In 'Het kwartje valt vaak met een parachute' doet Diana van Oort verslag van de LSA bewonersdag van 25 juni, die volledig gewijd was aan de multiculturele samenleving. En 'Binnen zonder kloppen' is een bespreking van het gelijknamige boek van Pieter Lakeman, dat een macro-economische analyse bevat van de kosten en baten van de instroom van vreemdelingen in Nederland, na de Tweede Wereldoorlog. Econoom Ron Konijn plaatst kritische kanttekeningen.

Het jongste VROMraad-advies wordt besproken in een interview met Jan Willem Duyvendak en Margriet Meindersma, beiden lid van de VROMraad. Lex Veldboer en Reinout Kleinhans leggen in hun column 'Retorische vluchtheuvels' nog één keer uit wat hun onderzoek 'Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen' nu wel en niet aan bevindingen heeft opgeleverd. Prettige vakantie.

Inhoudsopgave

Kinderen praten mee over verkeer, Marian Schouten	4
Column: Retorische vluchtheuvels, Lex Veldboer en Reinout Kleinhans	6
Opbouwwerk en vluchtelingen, Leida Schuringa	7
Hein Roethofprijs 1999: nominaties	10
Heel de buurt en leefbaarheid, Mariet Paes en Chris Veldhuysen	11
Cartoon: Laatste 'cowboy' vertrekt uit 't Fort, Marnix Rueb	14
Conferentie 'Moedercentra en lokaal sociaal beleid', Ans van de Scheur	16
Het kwartje valt vaak met een parachute, drs. Diana van Oort	19
Interview met Jan de Rond: Partners in sociale sponsoring, Fenny Gerrits	23
Integratie in perspectief	24
Kiosk: Jos van Meeuwen	25
Binnen zonder kloppen, Ron Konijn	27
Een bijzondere conferentie, Johannes Spyksma	28
Interview met Jan Willem Duyvendak en Margriet Meindertsmä	29
Stad en wijk: verschillen maken kwaliteit, Fenny Gerrits	30
Panel Toetsing Inzet & Uitkomst voor het laatst bijeen:	30
In Madurodam winnen de kleine organisaties	31
Panel Bedrijf en Samenleving houdt eerste happening	31
Stad en Land, Fenny Gerrits	33
Therapeutische en toxische aspecten van empathie	35
Advertentie	36

Kinderen praten mee over verkeer

door Marian Schouten, Kinderen Voorrang

In Amsterdam corresponderen kinderen en deelgemeente met elkaar via internet. Onderwerp van gesprek: verkeersknelpunten in de wijk. De gemeente neemt de inbreng van de kinderen mee in haar verkeersplannen. In Zwolle bedachten leerlingen van het Meandercollege dat ze een gevaarlijke oversteekplek het beste konden omzeilen door de aanleg van een nieuw fietspad. De gemeente heeft hun voorstel overgenomen, het fietspad is inmiddels in gebruik. In Arnhem vroeg de gemeente aan actiegroep 'Kinderen Beslissen Mee' (KBM) om mee te denken over de herinrichting van de wijk Klarendal. De kinderen van KBM raadpleegden hun achterban en brachten een eigen kinderadvies uit aan de gemeente.

Verkeerskundigen van adviesbureau Goudappel Coffeng bespreken met kinderen van basisschool Het Mozaïek in Leerdam de verkeerssituatie rond de school.

Volwassenen zien dat over het hoofd

Kinderen die meepraten over het gemeentelijk verkeersbeleid. Het is nog een uitzondering, maar als het aan Stichting Kinderen Voorrang ligt, is het over een paar jaar heel gewoon. Eigenlijk is het heel logisch, vindt Marion Schreuder van Kinderen Voorrang: 'Kinderen hebben veel belang bij veilig verkeer. En ze hebben letterlijk een andere kijk op verkeersproblemen dan volwassenen. Ze komen op andere plekken en hebben van andere dingen last dan wij.' Dat bleek bijvoorbeeld bij een knelpuntenonderzoek van een basisschool in Amstelveen. De kinderen zezen o.a. op de fietspaden die nu eens twee- en dan weer eenrichtingsverkeer waren. Erg verwarrend vonden de kinderen dat. Of een bruggetje met een steile helling, beneden een verkeerslicht en rechts een muurtje dat de kinderen het uitzicht beneemt. Als volwassenen zie je zoiets over het hoofd, voor kinderen is het een doodenge plek. Maar kinderparticipatie is niet alleen van belang voor het opsporen van verkeersknelpunten. Het is ook een prima methode om aan de weet te komen hoe kinderen zich verplaatsen, welke routes ze gebruiken en waar ze het liefste spelen. Kinderen nemen immers lang niet altijd de officiële routes, maar gebruiken tussendoor-paadjes en afstekertjes. En ze spelen niet alleen in de speeltuin,

maar ook op achterpaden, groenstroken en stoepen. Dat zijn belangrijke gegevens voor een gemeente die haar taak serieus neemt en van mening is dat de openbare ruimte ook voor kinderen openbaar behoort te zijn.

Hoe doe je dat?

Het idee om kinderen te betrekken bij verkeersplannen, roept bij verkeerskundigen gemengde reacties op. 'Een prima idee', vindt Tonny Bosch van verkeerskundig adviesbureau Goudappel-Coffeng, 'wat dom dat we daar niet eerder aan gedacht hebben. Met onze buurtaanpak nodigen we iedereen uit, behalve kinderen. Terwijl die toch ook prima mee kunnen denken.' Niet alle verkeerskundigen zijn direct zo enthousiast. 'Leuk hoor, maar hoe moet je dat dan aanpakken met die kinderen?' is een veel gehoorde reactie. Verkeerskundigen zijn in de eerste plaats technici. Ze staan vaak al niet te dringen om met volwassen buurtbewoners in discussie te gaan over hun vak, laat staan met kinderen.

Kinderen Beslissen Mee

Kinderparticipatie in gemeentelijk verkeersbeleid is dan ook nog geen gemeengoed. In

de enkele gemeenten waar het wel gebeurt, is het meestal een initiatief van een school of het welzijnswerk. In Arnhem bijvoorbeeld waren het een bouw speelplaats en twee wijkcentra die de actiegroep Kinderen Beslissen Mee (KBM) oprichtten. De kinderen van KBM -afgevaardigden van de basisscholen in de wijk- zijn zelf begonnen met een inventariserend onderzoek naar knelpunten in de buurt en hebben hun bevindingen voorgelegd aan de wethouder. Dat overleg beviel kennelijk zo goed dat de gemeente heeft gevraagd of KBM als 'belangengroep kinderen' wil meepraten over de inrichting van de wijk Klarendal tot 30 km gebied. En de gemeente heeft zelfs al laten weten dat ze in elke wijk een KBM-groep wil. 'Op zich een prima ontwikkeling', vindt Bert van Scherrenburg, die als sociaal cultureel werker betrokken is bij KBM. 'Maar je moet wel uitkijken dat kinderparticipatie daarmee niet wordt beperkt tot 'even KBM bellen'. Het gaat er uiteindelijk om dat de gemeente vanuit zichzelf werkelijk geïnteresseerd raakt in de belangen van kinderen. En die interesse hangt toch vooral af van de personen waar je mee te maken hebt. Veel volwassenen nemen niet de moeite om echt

te luisteren wat kinderen te melden hebben. Ze beginnen dan gauw over hun eigen kinderen of kleinkinderen, om te laten merken dat ze heus wel wat met kinderen hebben. Of ze slaan een betuttelende toon aan. Zo van 'dat begrijpen jullie nog niet'. Je moet de plek van kinderen echt stap voor stap veroveren, is de ervaring van van Scherrenburg. 'Voor ons was de doorbraak dat we kinderbelangen een naam hebben gegeven. Dat heeft het voor zowel de kinderen uit de buurt als voor de gemeente makkelijker gemaakt om de KBM-ers te vinden en te vragen om medewerking. Maar je moet aan de weg blijven timmeren, anders ben je ook zo weer uit beeld verdwenen.'

Gesprek via internet

Ook in Amsterdam, in stadsdeel Westerpark, nam het welzijnswerk het voortouw om kinderen en gemeente met elkaar in gesprek te brengen. Jorie Wieriks van buurtcentrum Verzet was er vanaf het begin bij betrokken: 'In 1996 hebben kinderen tijdens een verkeersproject van het buurtcentrum briefjes geschreven over wat ze gevaarlijk vonden in de buurt. Die hebben we gebundeld en als 'zwartboek' tijdens de Straatspeeldag aangeboden aan de deelgemeente. Die reageerde -tot onze vreugde- heel serieus en vond dat er echt wat moest worden gedaan met de klachten van de kinderen.'

De deelgemeente maakte geld vrij voor maatregelen en iemand van de gemeente is op het idee gekomen om een website in te richten, waarmee kinderen en gemeente met elkaar zouden kunnen corresponderen. De kinderen kunnen via de site nieuwe klachten en knelpunten doorgeven en de gemeente kan aan de kinderen laten weten hoe ver ze zijn met de besluitvorming.

De website is voor de kinderen toegankelijk via computers in het buurtcentrum. Jorie Wieriks: 'We verzorgen projecten voor schoolklassen rond een aantal thema's die allemaal met leefbaarheid van de buurt te maken hebben: vandalisme, verkeer, milieu. Vast onderdeel van elk project is een rapportage van overlast en problemen via de website aan de deelgemeente. Daar zit iemand die regelmatig kijkt of er iets is binnengekomen, dat doorsluist naar de goede afdeling en ook regelmatig briefjes terugschrijft aan de kinderen.'

Het project is een groot succes. De kinderen hebben een paar grote knelpunten inge-

bracht en ter plekke onderzoek verricht. In de Spaarndammerstraat bijvoorbeeld hebben kinderen samen met de politie radar-snelheidscontroles en tellingen gedaan. Ze hebben ook aan automobilisten gevraagd of ze het erg zouden vinden als er drempels zouden komen op de oversteekplaatsen. Zo kwamen de kinderen er achter dat de meeste automobilisten geen bezwaar hebben tegen drempels. Interessante informatie, omdat de gemeente steeds had gezegd dat ze dat echt niet konden maken, drempels

op zo'n drukke weg. Verslagen van al deze onderzoekjes zijn via de website naar de gemeente gestuurd en zijn door de gemeente meegenomen in de besluitvorming. De commissie verkeer heeft de plannen goedgekeurd: binnenkort liggen er dus drempels in de Spaarndammerstraat. Ook bij de Catamaranschool vonden de kinderen het gevaarlijk. Ze hebben een radarcontrole gedaan, maar met de snelheid bleek niets aan de hand. De kinderen zijn er wel achter gekomen dat, juist omdat de situatie veilig lijkt, de meeste kinderen niet uitkijken voor ze oversteken, wat tot erg gevaarlijke situaties leidt. De kinderen hebben ook gepraat met omwonenden, winkeliers en de busmaatschappij over de mogelijkheid van een drempel voor de school. Daar was de busmaatschappij eerst tegen,

maar nu is een goed compromis gevonden. De drempel ligt er intussen en is tijdens de Straatspeeldag op 9 juni officieel geopend door niemand minder dan Koningin Beatrix. Nu de grootste knelpunten in de Spaarndammerbuurt zijn aangegeven en binnenkort worden aangepakt, zal het inter-netverkeer tussen de Staatsliedenbuurt en het deelgemeentekantoor wat minder intensief worden. Wel zal de deelgemeente de kinderen op de hoogte houden van de vorderingen. Het verkeersproject verhuist naar de Staatsliedenbuurt. Daar zullen de kinderen op dezelfde manier aan de slag gaan.

Vaste plek in gemeentelijk draaiboek Kinderen blijken dus op een heel zinnige manier mee te kunnen praten over verkeersaangelegenheden. De kinderen in Arnhem en Amsterdam hadden wel geluk: ze troffen een gemeente die open stond voor hun initiatieven.

In heel wat gevallen lopen dergelijke spontane initiatieven echter stuk. Of ze verwateren doordat de gemeente er niet adequaat op reageert, bijvoorbeeld omdat ze niet passen in hun meerjarenplanning.

Vandaar dat KINDEREN VOORRANG kinderen een vaste plaats wil geven in het participatiedraaiboek van een gemeente. Marion Schreuder: 'Op het moment dat een gemeente van plan is om een wijk verkeersveiliger in te richten, zou ze met kinderen moeten praten, net zoals ze ook overlegt met volwassen buurtbewoners. Zo krijgen kinderen een structurele plek in de beleidsontwikkeling. Daarnaast blijft het natuurlijk heel wenselijk dat kinderen (en volwassenen) ook zelf initiatieven blijven nemen. Want actieve, kritische bewoners houden de gemeente scherp.'

In het kader van het project 'Kinderparticipatie in gemeentelijk verkeersbeleid' heeft Stichting KINDEREN VOORRANG de startnotitie 'Kinderen praten mee over verkeer' gepubliceerd. Verder werkt KINDEREN VOORRANG momenteel mee aan een aantal proefprojecten, samen met twee verkeerskundig adviesbureaus. KINDEREN VOORRANG is zeer geïnteresseerd in ervaringen met kinderpacticipatie in gemeentelijk verkeersbeleid. Tel.: 020 - 6826322 (Marian Schouten of Marion Schreuder).

Retorische vluchtheuvels

De maand juni stond voor ons in het teken van de presentatie van ons onderzoek naar de sociale effecten van woningdifferentiatie. Media, gemeenten, bewonersorganisaties, corporaties en een aantal opbouwwerkers hingen aan de lijn na een eerste bericht in de Volkskrant onder de kop 'Dure bouw in arme wijk lost problemen niet op'. Die titel lijkt de kapstok te zijn geworden voor alle aandacht en reacties. Wethouder Noordanus van Den Haag stelde bijvoorbeeld dat gemengd bouwen niet bedoeld is voor een groep nieuwe yuppen, maar voor wijkbewoners die een kwalitatief hoogwaardiger woning willen. Minister Van Boxtel van Grote Stedenbeleid kwam met zijn eigen ervaring: gedifferentieerde wijken pakken volgens hem wel positief uit voor het economisch draagvlak en dat biedt perspectief voor de werkgelegenheid van lagere inkomensgroepen.

Opvallend is dat beide politici onze hoofdbevinding niet weerleggen. De conclusie dat differentiatie voor de sociale cohesie geen sterke probleemoplosser is, omdat er tussen de verschillende inkomensgroepen geen gelijkgerichte opvattingen ontstaan over het samenleven in de wijk, onderschrijven zij impliciet (Van Boxtel) of doen zij af als niet behorend tot "de kern van de zaak" (Noordanus). Dat de verschillende inkomensgroepen geen gemengde activiteiten ontplooiën, in de praktijk langs elkaar heen leven en soms met de rug naar elkaar toe staan, dat is onze belangrijkste conclusie en die wordt niet betwist. Hoe je het ook wendt of keert, de veel gehoorde aanname dat gedifferentieerd bouwen nieuw sociaal cement kan aanmaken, is daarmee aardig ontzenuwd. Wel hebben we geconstateerd dat de onverschilligheid tussen inkomensgroepen soms nog te verkiezen valt boven een uitgangssituatie van elkaar overlast bezorgende groepen in een 'arme' wijk. In sociaal opzicht is het effect van herstructurering dus niet verheffend, maar het kan wel leiden tot minder grimmigheid.

De ontwijkende, maar niet minder heftige, kritiek van de twee politici op het onderzoek past feitelijk naadloos in een patroon. Op de vraag waarom er eigenlijk geherstructureerd moet worden, wordt een veelheid van argumenten gegeven. Men wil vaak een heleboel vliegen in één klap slaan (het is dus niet zo wonderlijk dat de koppenmaker bij de Volkskrant een brede invulling gaf aan ons onderzoek) en tussen die argumenten springt men vervolgens heel gemakkelijk heen en weer. Een voorbeeld: waar minister van Boxtel nu spreekt over het economische effect van herstructurering, benadrukte hij vier maanden geleden op een congres dat differentiatie vooral belangrijk is om "harde fysieke en psychische [cursivering LV en RK] barrières tussen buurten en hun inwoners te voorkomen". En laten we eens kijken naar de 'kern van de zaak' in de gemeente waar onze felste criticaster, Noordanus resideert. Twee jaar geleden

heette het in de nota Wonen in Den Haag dat differentiatie een manier is om concentraties van lage inkomensgroepen tegen te gaan. Anders zou uiteindelijk een "cultuur van uitzichtloosheid kunnen ontstaan, waarbij de ambitie om te leren of te werken verdwijnt in een poel van apathie en agressie, die vaak gericht is op de eigen omgeving". Kort daarop in het meerjarenprogramma Wonen 1999-2002 werd herstructurering al niet meer gepresenteerd als wapen tegen kansarmoede en een 'armoedecultuur'. De nieuwe rode draad werd het versterken van het draagvlak van wijkvoorzieningen. En op dit moment gaat het volgens Noordanus, dus vooral om het tegengaan van de leegloop van de stad als geheel en na oorlogse wijken in het bijzonder. De door hem voorgestane wijkdoorstroming neemt hij daarbij wel heel ruim; bewoners uit het hele stadsdeel mogen doorstromen, terwijl voor de buurtbewoners op de herstructureringslocaties soms geen plaats meer is. Ondanks (of dankzij) al deze koerswijzigingen gaan de herstructureringsoperaties onverdroten voort. Voor de legitimering springt men als het ware van de ene retorische vluchtheuvel naar de andere.

Misschien kan ons onderzoek er toe bijdragen dat de discussie over herstructurering weer met beide benen op de grond komt want het losjes koppelen en prevelen van warme woorden over nieuwbouw, midden-groepen en sociale cohesie kan niet meer. De conclusies van ons onderzoek dwingen tot het opnieuw doordenken van de samenhang van fysieke en sociale ingrepen. Daarmee vallen we niet de gehele herstructureringsoperatie af (zoals sommige critici beweren), maar we stellen wel dat ook eens andere analyses, opties en varianten moeten worden overwogen om sociale problemen aan te pakken. Het vernieuwen van woningen met onvoldoende 'woonkwaliteit' is vanzelfsprekend een goede zaak, maar niet als daarbij ondoordacht de huidige bewoners worden geproblematiseerd. Zo wordt een relatieve oververtegenwoordiging van lage inkomens veel te gemakkelijk naar voren geschoven als sociaal probleem. Voor het samenleven is enige (inkomens)homogeniteit echter helemaal niet zo bezwaarlijk. Het is een algemeen menselijk trekje om graag in 'eigen kring' te verkeren, onder het motto: van gelijkgezinden weet je wat je ongeveer kunt verwachten. Als er in na oorlogse wijken nog enige buurtcontacten en buurtnormen aanwezig zijn, dan dient daar vooral op te worden voortgebouwd, door de zittende bewoners te beschouwen als belangrijkste doel- en overleggroep bij een herstructurering. Met tamelijk kleinschalige ingrepen kan dit al worden bereikt.

Problemen op het gebied van de sociale samenhang kunnen door het vertrek van overlastgevenden in bescheiden mate worden verzacht door inkomensdifferentiatie. Maar ze vragen vooral om sociaal onderhoud. De 'zachte' partners zijn voor deze vorm van samenlevingsopbouw vaak veel beter uitgerust dan de harde sector. Tot die conclusie komen overigens wel meer onderzoekers. Misschien wordt het daarom tijd dat de bevindingen in buurtonderzoeken een belangrijker rol gaan spelen in datgene wat beleidsmakers vinden.

(Lex Veldboer is als onderzoeker verbonden aan de leerstoel Wetenschappelijke grondslagen van het opbouwwerk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Reinout Kleinhans werkt als onderzoeker bij het onderzoeksinstituut OTB in Delft. Onder begeleiding van Jan Willem Duyvendak schreven zij het rapport 'Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen'. Waarschijnlijk zijn na de zomer gedrukte exemplaren van het onderzoek verkrijgbaar bij de opdrachtgever, het ministerie van VROM.)

Opbouwwerk en vluchtelingen

In dit artikel een eerste impressie van wat de methode opbouwwerk voor vluchtelingen zou kunnen betekenen.

Vluchtelingen worden door het welzijnswerk nog weinig als aparte groep gezien.

In Utrecht is een begin gemaakt. In samenwerking tussen Vluchtelingenwerk en twee wijkwelzijnsorganisaties werd een pilotproject met het begeleiden en organiseren van vluchtelingen opgezet.

Woensdag 22 juni werd op feestelijke wijze het evaluatierapport "Tussen twee stoelen" gepresenteerd.

Vaak nog niet in beeld

Zo langzamerhand is het werken met Marokkaanse, Turkse en Surinaamse wijkbewoners een vast onderdeel geworden van het opbouwwerk, ook al wordt het werk nog wel vaak uitgevoerd door specialistische migrantenwerkers. Afhankelijk van de stad en wijk komen soms ook Kaapverdiaanse, Antilliaanse of Noord-Mediterrane groepen in beeld. Een deel van deze groepen is voorheen door arbeidsmigratie en later gezinshereniging hier komen wonen. Dat betekende dat men ook groepsgewijs kwam. Rondom bepaalde industrieën vestigden zich Marokkaanse of Turkse bewoners uit een bepaalde regio als gevolg van de manier waarop ze geworven werden. Ook mensen uit de voormalige koloniale gebieden wonen vaak bij elkaar. Veel Indonesische mensen wonen bijvoorbeeld in Den Haag. Bepaalde steden o.a. Assen en Den Bosch, kennen een grote groep Molukse bewoners. Rotterdam kent een grote groep Kaapverdianen. Doordat er sprake is van concentraties van bepaalde etnische minderheden wordt de aandacht op hen gericht en houdt ook het opbouwwerk zich bewust met deze groepen bezig.

Intussen is echter ook een heel andere groep bewoners Nederland binnengekomen: de asielzoekers en vluchtelingen. Hun komst is deels geregisseerd (de uitgenodigde vluchtelingen), maar verloopt verder volgens grillige patronen. Deze worden o.a. bepaald door wat er elders op de wereld geschiedt aan oorlogen, vervolging, onderdrukking, geweld, etnische zuiveringen, etc.. Maar ook andere factoren zoals het Nederlandse en Europese asielbeleid, de openingen die mensensmokers zien, de plaats waar familieleden intussen gestrand of gevestigd zijn of soms nog meer toevallige omstandigheden, bepalen de komst van bepaalde groepen.

Voorbeeld: Een vrouwelijke juriste uit Soedan die na de omwenteling begin '90 in haar land, naar Egypte vluchtte en daar haar

opleiding volgde, keerde terug naar haar geboorteland. Zij veronderstelde dat het weer veilig was. Maar het tegendeel bleek het geval. Ze kreeg 24 uur de tijd om te vluchten en een visum aan te vragen. Familieleden van haar zaten intussen in Australië en Canada. Zelf wilde ze graag naar Engeland, onder meer omdat ze die taal goed beheerste. Maar ze kreeg geen visum omdat ze daar nog niet eerder geweest. Ze was echter wél een paar keer in Nederland op vakantie geweest en daarom kon ze heel snel een visum voor dit land krijgen. Zo is ze hier gekomen.

Eenmaal in Nederland vallen asielzoekers en vluchtelingen onder het régime van het COA. Deze probeert een evenwichtige spreiding over het hele land te bewerkstelli-

gen. Asielzoekerscentra vind je op allerlei plekken, veelal overigens ver weggestopt in de bossen of de polder. Als mensen een vergunning tot verblijf krijgen, krijgen ze ook een woning toegewezen in een stad of dorp. Daar heb je geen enkele zeggenschap over. Er wordt ook niet gekeken naar mogelijke familieleden of vrienden van je wonen. Er wordt geen rekening gehouden met mogelijkheden voor werk of opleiding. Je wordt ergens neergeplant en daar moet je het maar zien te rooien.

Voorbeeld: Een jongeman van in de twintig werd toen hij een A-status kreeg, op de Veluwe gehuisvest. Deze man was in zijn geboorteland al een heel eind gevorderd met de Hogere Zeevaartschool en hij wilde graag met dit vak door. Helaas is deze school in Nederland in Den Helder gevestigd. Hij mocht niet verhuizen. De reiskosten werden ook niet vergoed door de Sociale Dienst. Hij moest maar werk gaan zoeken.

Vluchtelingen wonen dus erg verspreid over het hele land. Soms woont er maar één familie van een bepaalde nationaliteit in een dorp of wijk. Soms zijn het er meer. Veel vluchtelingen zijn eigenlijk niet zo zichtbaar. In het straatbeeld vallen ze niet zo op, uitgezonderd enkele kleurrijk geklede groepen zoals Somalische vrouwen. Toevallige passanten denken dat ze Europeanen zijn, of als ze iets donkerder van huidskleur zijn dat ze behoren tot Turkse, Marokkaanse of Surinaamse groepen. Ook het opbouwwerk is zich vaak niet bewust van deze nieuwe bewoners en weet eigenlijk weinig van hen af.

De eerste twee jaar na het verkrijgen van een status, worden vluchtelingen geholpen door de lokale vluchtelingenwerkgroepen. Soms ook hebben ze contact met zelforganisaties. Daarna worden ze veelal aan hun lot overgelaten. Niet als bewust beleid, maar meer omdat ze niet in beeld zijn.

Voorbeeld: Een groepje welzijnswerkers evalueerde het door hen ontwikkelde beleid ten aanzien van ouderen in de wijk. Ze wisten veel te vertellen over de situatie van Hollandse, Turkse en Marokkaanse ouderen. Het was een soort vanzelsprekendheid om over deze groepen te praten. Hoewel bleek dat er getalsmatig ook heel wat andere ouderen woonden, vormden de overige nationaliteiten (waaronder vluchtelingen) voor hen één groot vraagteken.

Tussen twee stoelen

Langzamerhand echter ontstaan er ook binnen het opbouwwerk initiatieven die specifiek op deze nieuwe groep wijkbewoners gericht zijn. Een voorbeeld hiervan vinden

we in Utrecht. Op 22 juni jl. werd een onderzoeksrapport gepresenteerd onder de titel "Tussen twee stoelen". Dit rapport gaat over wijkgerichte introductie en begeleiding van vluchtelingen in Utrecht-Noord. Onderzocht is hoe die begeleiding en opvang precies in zijn werk gaan en wat de resultaten en effecten ervan zijn. De werkwijze wordt het '1-op-1 plus project' genoemd en is ontstaan en ontwikkeld binnen een samenwerkingsverband tussen Vluchtelingenwerk en twee wijkwelzijnsorganisaties. Hieronder wordt nu een nadere toelichting op dit project gegeven.

1 op 1

De 1 op 1 begeleiding betekent dat één vrijwilliger één vluchteling begeleidt. Je kunt het ook een maatjesproject noemen. Vluchtelingenwerk bood deze vorm van begeleiding al een tijdlang aan op stedelijk niveau. Nadeel daarvan was dat vrijwilligers soms erg ver wegwoonden van de vluchtelingen die ze moesten begeleiden. Dat was praktisch lastig, maar ook was men vaak niet voldoende op de hoogte van de wijkvoorzieningen in dat andere deel van de stad. Toen er veel meer vluchtelingen naar Utrecht kwamen en tegelijkertijd het gemeentelijk welzijnsbeleid decentraliseerde, leek het logischer om deze vorm van individuele begeleiding meer wijkgericht in te zetten. De stichting Welzijn Overvecht bleek bereid om hieraan mee te werken. In het voorjaar van 1996 startte toen de 1 op 1 begeleiding op wijkniveau. Later, eind 1997, is een soortgelijk project gestart in Utrecht-Zuid.

De vluchtelingen worden aangemeld via Vluchtelingenwerk. Er waren voorheen twee vormen: een kortdurende introductie van 3 maanden en een meer intensieve begeleiding (6 maanden). Uit het onderzoek blijkt dat iedereen in de praktijk eigenlijk het liefste langdurig een maatje wil hebben. Het onderscheid tussen deze twee begeleidingsvormen is nu dan ook verdwenen.

De wijkwelzijnsorganisatie werft de vrijwilligers en zorgt voor de matching en de koppeling. Men gaat daarbij erg zorgvuldig te werk. Mannen worden gekoppeld aan mannen en vrouwen aan vrouwen. Voor zover mogelijk worden mensen met gelijksoortige interesses gekoppeld en wordt ook gekeken naar de begeleidingscapaciteiten van de vrijwilliger en de situatie aan de kant van de vluchteling. Soms spelen er immers nogal zware problemen bij de vluchteling. En, hoewel dat beslist niet het doel van het maatjesproject is, gaat het daar toch ook over. Sommige vrijwilligers kunnen dat niet aan. In het rapport wordt wat dit betreft gepleit voor meer samenwerking en begeleiding/

deskundigheidsbevordering vanuit MWD en RIAGG.

Doel

- Het doel van de 1 op 1 begeleiding is:
- * Vluchtelingen/nieuwkomers introduceren in de wijk: welke voorzieningen zijn er, waar kun je terecht met welke vragen. Het gaat vooral om het geven van praktische informatie. Belangrijk is daarbij om niet op het terrein van de begeleider van Vluchtelingenwerk te komen (deze doet de sociaal-juridische begeleiding, althans de eerste twee jaar): regelmatige afstemming is noodzakelijk.
 - * Maar het gaat ook om zaken als: welke krant zal ik nemen, hoe ziet de politiek er hier uit, wat zijn belangrijke nederlandse auteurs, kun je me uitleggen hoe het onderwijssysteem in elkaar zit, waar kun je goedkoop op vakantie?
 - * En om praten over waarden en normen. Hoe gaat dat er aan toe op de basisschool, waarom reageert de juffrouw zo? Hoe kan ik contact leggen met de burens? Waarom reageren mensen hier zo afstandelijk? Praten over allerlei vragen en levensvragen waar vluchtelingen mee rondlopen.
 - * En tenslotte: mensen stimuleren om hun sociale netwerk uit te breiden en meer in contact te komen met andere wijkbewoners.

Uit het onderzoek blijkt dat vluchtelingen eigenlijk met veel concrete zaken wel de weg weten. Met de bekende goedkope boodschappen bijvoorbeeld. Dat wordt al snel ook onderling uitgewisseld. Veel mensen hebben in het AZC gezeten en kennen wat dat betreft wel de weg. Vluchtelingen zelf blijken vooral behoefte te hebben aan de mogelijkheid om Nederlands kunnen praten en oefenen. En aan contact, aan praten over alle mogelijke onderwerpen. Om in een prettige sfeer samen te zijn. Om je zo samen een beetje thuis te gaan voelen in dit rare land. Voor de vrijwilliger zit hier meteen een spanningsveld. Het is immers de bedoeling dat je na 3 of 6 maanden de begeleidingsrelatie beëindigt. Dan stopt het. Vaak is de vluchteling dan teleurgesteld.

Plus

Daarom is de plus van het project zo essentieel. Dat betekent namelijk dat vanaf het begin onderlinge contacten gestimuleerd worden: tussen vrijwilligers onderling, tussen vluchtelingen en vrijwilligers, tussen vluchtelingen onderling, tussen vluchtelingen en andere allochtonen en hollands wijkbewoners. Buurthuis De Boog en in Zuid buurthuis Ravelijn zijn hierin het centrale ontmoetingspunt.

Het sociaal-cultureel werk of opbouwwerk vervult hierbij de onmisbare verbindende schakel. De beroepskracht creëert mogelijkheden tot ontmoeting (een gezamenlijk eetfeest bijvoorbeeld, een voorlichtingsmiddag, buikdansen).

De beroepskracht vangt signalen op, stimuleert mensen om zelf actief te worden en met elkaar dingen te gaan organiseren. De Somalische vrouwenorganisatie in Utrecht-Noord is daar een duidelijk voorbeeld van. In Utrecht-Zuid zien we iets soortgelijks met de kadergroep vluchtelingen vrouwen die iedere laatste zondag van de maand activiteiten organiseert voor andere vrouwen. De beroepskracht stimuleert niet alleen ontmoeting/contact, recreatieve en educatieve activiteiten en zelfwerkzaamheid/zelforganisatie. Zij is ook steeds alert op individuele ontwikkelingsmogelijkheden van mensen en daagt hen uit stapjes verder te zetten.

Bijvoorbeeld door een taalstage te volgen, ergens vrijwilliger te worden of toch een opleiding te gaan volgen. Het spoor van activering en sociale activering loopt als een rode draad door het dagelijkse werk van de beroepskracht. De beroepskracht legt daarbij ook verbandingen naar andere organisaties (zoals Vluchtelingenwerk), ontwikkelt nieuwe initiatieven en zet projecten op in samenwerking met de direct betrokkenen.

Combinatie

De 1 op 1 begeleiding is nodig om mensen concreet te ondersteunen, om vertrouwen te winnen en om de weg naar de wijkvoorzieningen te wijzen. Eenmaal daar aangekomen wordt de fakkel ook overgenomen door anderen en kan de vluchteling (nieuwkomer) haar/zijn eigen netwerk uitbreiden en wordt zij/hij gestimuleerd de eigen capaciteiten in te zetten en nieuwe mogelijkheden te ontwikkelen. Het bijzondere van het 1-op- plus project is de combinatie van enerzijds de individuele benadering en anderzijds een groepsgerichte aanpak. Dat is de kracht ervan. Deze manier van werken is volgens mij ook erg belangrijk als het gaat om het bevorderen van de sociale cohesie en de integratie van verschillende bevolkingsgroepen in de wijk. De beroepskrachten werken immers

niet alleen met de vluchtelingen, het is geen louter categoriaal werk. Expliciet worden verbandingen gezocht met andere bewoners. Juist het interculturele staat centraal.

Resultaten

Wat zijn de resultaten van deze werkwijze? Hoewel tot nu toe nog niet zoveel vluchtelingen meegedaan hebben (een van de aanbevelingen betreft het verbeteren van de voorlichting en promotie), is vrijwel iedereen die meegedaan heeft, enthousiast. Uit het onderzoek blijkt dat vluchtelingen inderdaad beter de weg weten te vinden naar diverse wijkvoorzieningen zoals Maatschappelijk Dienstverlening of bepaalde cursussen. Ook wordt een vrij groot aantal van hen actief binnen hun eigen organisatie of als vrijwilliger. En in ieder geval als deelnemer aan activiteiten en aan evenementen die in het buurthuis georganiseerd worden.

Het in contact komen met andere mensen, oftewel de uitbreiding van het sociale netwerk, is - denk ik - het allerbelangrijkste resultaat. Een sociaal netwerk biedt jou de sociale steun die je nodig hebt om te overleven en te leven. Ieder mens heeft dat nodig. Voor praktische hulp, voor emotionele steun, voor informatie, om je leven te delen met anderen.2) Uit ander onderzoek 3) is gebleken dat je, als je niet een goed functionerend netwerk hebt, aanzienlijk grotere gezondheidsrisico's loopt, zowel lichamelijk als psychisch. Veel vluchtelingen hebben hun eigen sociale netwerk geheel of gedeeltelijk verloren. De manier waarop in het algemeen Hollanders omgaan met hun sociale netwerken is anders, meer afstandelijk, meer gefragmenteerd, vluchtiger, kortdurender

dan mensen uit niet-westerse landen gewend zijn.4) Je moet hier altijd een afspraak maken als je op bezoek wilt gaan, wordt gezegd. Het is dus lastig om weer een (nieuw intercultureel) sociaal netwerk op te bouwen in zo'n andere en onbekende situatie. Daar heb je gewoon steun bij nodig.

Rol van het opbouwwerk?

Vluchtelingen vormen een nieuwe doelgroep voor het opbouwwerk. Het zijn wijkbewoners die extra aandacht nodig hebben. Het 1-op-1 plus project is een van de mogelijkheden om dit te doen. Door mensen in een vroegtijdig stadium te ondersteunen en te helpen een sociaal netwerk op te bouwen, kunnen ze gemakkelijker een plekje in deze samenleving verwerven. Investeren in dit soort preventief werk is in Nederland nog niet zo gebruikelijk. Omdat alles in aparte hokjes en begrotingen zit, wordt het besparen de effect van dit type investeringen vaak niet zichtbaar. Maar als je vluchtelingen en andere nieuwkomers op een voor hun stimulerende en vooral ook warme manier opvangt en de weg wijst, wordt het iets gemakkelijker voor hen om hun problemen te dragen. Als je gesteund voelt en saamhorigheid ervaart, dan wordt je draagkracht groter. En dus hoeft je dan minder en minder snel een beroep te doen op tweede en derde lijns hulpverlening en andere voorzieningen in de gezondheidszorg.

Het opbouwwerk heeft binnen dit project een aantal verschillende rollen. Als praktische organisator van het begeleidingstraject. Als educatief begeleider van de vrijwilligersgroep. Als ondersteuner van het kader van vluchtelingen vrouwen, mannen en jongeren. Als aanjager voor allerlei ontmoetingsmogelijkheden. Als stimulator van voorlichting en educatief werk. Als verbindingspersoon tussen de verschillende instellingen die zich met vluchtelingen bezighouden. Als deskundige op het gebied van bevorderen van sociale integratie, cohesie en sociale netwerken. Als signaleerder van gaten in opvang en probleemoplossing. Als initiator van nieuwe projecten en benaderingen om die gaten te dichten. Als verbindingspersoon naar andere bewoners(groe-

pen), andere activiteiten, andere organisaties. Als coalitievormer. Als, maar vooral geniet ervan om met deze groep wijkbewoners te werken. Het zijn vaak energieke, creatieve, intelligente, warme en levendige mensen.

Van mij uit dus een pleidooi om deze werkwijze breder in te zetten. Met meer vluchtelingen en op meer plaatsen. Verder is een uitbreiding denkbaar naar ook andere nieuwkomers. Investeren in dit preventieve werk door de gemeente is daarbij broodnodig. Zonder intercultureel werkende en steeds nieuwe verbindingen leggende opbouwwerkers kan dit werk niet bestaan. Belangrijk om te beseffen is ook dat het hier gaat om wijkoverschrijdend werk. Misschien kan de gemeente hiervoor ook gebruik maken van de Inburgeringsgelden van het Rijk. Tenslotte gaat het hier om een van de vier poten van de WIN (Wet Inburgering Nieuwkomers): het vormgeven aan het

onderdeel Maatschappelijke Begeleiding. Ik wil eindigen met een gedichtje van Sherko Bekas uit Irak 5):

*Het werd donker.
In zijn hol peinsde de leeuw
hoe, morgen, tijgerbuur te pakken.
De tijger zon
hoe, morgen, de vos te villen.
De vos zon.
hoe, morgen, de tuin in te sluipen
en de jonge duiven te verschalken.
De duif zon:
hoe, morgen, de jager, de vogels
en al de dieren van het bos
bijeen te brengen.
Hoe doe je dat, vroeg ze zich af.*

Meer dan steeds antwoord zoeken op deze vraag, kunnen we niet.

Hét antwoord bestaat niet. Het belangrijkste is dat we met elkaar zoekende zijn.

Noten:

- 1) Het rapport is te bestellen bij Hogeschool De Horst, Postbus 121, 3970 AC Driebergen (tel. 0343 - 536536) via Marsha Rietbergen, secretaresse van het project Vluchtelingen/asielzoekers. De prijs is f. 15,- exclusief verzendkosten.
- 2) Zie o.a. H. Hendrix: "Bouwen aan netwerken", Nelissen, 1997
- 3) Zie o.a. Suzan van den Boer: "Sociale steun", in de Studiewijzer Sociale Steun, november 1998, verkrijgbaar bij Hogeschool De Horst (tel. 0343 - 536536) via Marsha Rietbergen.
- 4) Zie o.a. Shervin Nekuee: "Hoe worden in andere culturen sociale netwerken opgebouwd", in "Fie Sogh: Tot ziens in de wijk!", verslag van een conferentie over sociaal inburgeren, Horstcahier 10, maart 1999. Prijs f. 11,- te koop op Hogeschool De Horst.
- 5) Amnesty International: "Vrijheid hoe maak je het?" Geuzenpocket 1997

□

Hein Roethofprijs 1999

Vier projecten genomineerd

Vier projecten ter voorkoming van criminaliteit zijn genomineerd voor de Hein Roethofprijs 1999. De genomineerden zijn: 1. Het project 'Senioren en veiligheid' van de regiopolitie Amsterdam-Amstelland; 2. 'Nee! tegen geweld' van de gemeente Leeuwarden; 3. Het project 'Opvang thuisloze jongeren' van de stichting Jeugdhulp Maastricht; 4. Het project 'OOG' van de bewoners uit de wijk Westpunt te Rotterdam-Hoogvliet. De prijs, een bedrag van f 40.000 wordt voor de dertiende maal uitgereikt. Het Amsterdamse project 'Senioren en veiligheid' beoogt de veiligheidsgevoelens van senioren te verhogen. Hoewel ouderen het minst vaak slachtoffer zijn van criminaliteit, kampen juist zij met sterke gevoelens van onveiligheid. Dat bleek ook uit een bevolkingsonderzoek dat in 1995 in vier Amsterdamse wijken is gehouden. Het project omvat onder meer het geven van voorlichting over het voorkomen van criminaliteit. Tevens is ervoor gezorgd dat nep-meteropnemers en nep-thuiszorgmedewerkers geen voet meer tussen de deur krijgen, omdat in overleg met de betreffende organisaties een legitimatiebewijs is ingevoerd. In 1997 is het bevolkingsonderzoek herhaald: de onveiligheidsgevoelens bleken gedaald met 11%.

De gewelddadige dood van Meindert Tjoelker op 13 september 1997 was voor de gemeente Leeuwarden de reden om de aanpak van geweld op straat te intensiveren. Binnen een mum van tijd zag de nota 'Nee! tegen geweld' het licht. Drie doelen worden nagestreefd: het tegengaan van straatgeweld, het verbeteren van de samenwerking tussen organisaties en het verhogen van de veiligheid op straat. Een jaar na de start van de activiteiten is een tussentijdse balans opgemaakt. Van de 43 initiatieven uit de nota zijn er inmiddels ruim 30 uitgevoerd. Voor 1999 staan er nog 12 initiatieven op het programma.

De opvang van zwervjongeren, een vaak vergeten groep, vormt het doel van het project dat de stichting Jeugdhulp Maastricht heeft opgezet. Geprobeerd wordt de jongeren weer 'op de rails' te krijgen. Ze krijgen gedurende tien weken hulp en begeleiding bij huisvesting, financiën, scholing en/of arbeid en het opbouwen van een sociaal netwerk. Dat het project 'Opvang thuisloze jongeren' vrucht afwerpt, blijkt uit de evaluatie. Na de interventieperiode zijn voor 22 van de 25 cliënten (88%) positieve resultaten bereikt op tenminste drie van de voornoemde gebieden. Ook na zes maanden blijkt de geboden hulp bij 68% van de jongeren te beklijven.

Het Rotterdamse project 'OOG' is een norm- en waardenproject voor kinderen van 4 tot 12 jaar. Het doel is om kinderen op een speelse manier kennis te laten maken met ongewenst en onveilig gedrag. Het project is een initiatief van en wordt geheel gedragen door de bewoners van de wijk Westpunt in Rotterdam-Hoogvliet. Doordat ouders, jongeren en senioren als begeleiders tijdens de OOG-rondes optreden, reikt het project verder dan de groep jonge kinderen waarop het is gericht. De sociale samenhang in de buurt heeft hiermee een enorme impuls gekregen.

Op maandag 11 oktober 1999 maakt juryvoorzitter mevrouw drs. M.W.M. Vos-van Gortel (lid van de Raad van State en oud-burgemeester van de gemeente Utrecht) bekend welke van deze projecten wordt gekozen tot winnaar van de Hein Roethofprijs 1999. De prijs is een initiatief van de redactie van SEC.

□

Heel de buurt en leefbaarheid

Door Mariet Paes en Chris Velthuysen, beide vanuit het LCO betrokken bij het project 'Heel de buurt'

Leefbaarheid is een breed begrip. Veel aspecten raken elkaar in het begrip 'leefbare buurt'. Het gaat om verbetering van het fysieke, economische en sociale leefklimaat van de bewoners. Hoe werk je hieraan en welke ontwikkelingen zijn te melden op dit terrein. Welke tendensen tekenen zich de laatste tijd af in de wijken die te maken krijgen met een omvangrijke herstructurering? En wat speelt zich af in die wijken zelf? Het voert te ver om in één artikel een totaaloverzicht te bieden, maar we willen graag een bijdrage leveren aan de huidige discussie over de leefbare buurt.

Vanuit onze betrokkenheid met het Heel de buurt-project (leefbare, werkende, lerende en gezonde buurt) willen we de aandacht vestigen op twee ontwikkelingen. Aan de ene kant speelt in de 'Heel de buurt'-wijken het proces van samenwerking van overheid, instellingen en bewoners, waarin woningcorporaties nieuwe posities innemen. Bij het organiseren van de samenwerking tussen de partijen duikt steeds vaker de term leefbaarheidmanagement op. Aan de andere kant zien we interessante ontwikkelingen op de praktijkvloer: de herwaardering voor informele netwerken van bewoners en de inzet van de zogenaamde intermediairs. Buurtmeesters, buurtconciërges en pleinmeesters zijn bij het straatbeeld gaan horen. Hoe verhouden de top-down georganiseerde netwerken zich tot de bottom-up ontwikkelingen, die elkaar tegen komen in de wijken?

Volkhuisvesters en leefbaarheidsmanagement Stadsvernieuwing, renovatie, nieuwe wijken, VINEX-wijken, verdichting, indichting, differentiatie en herinrichting van bestaande wijken. Een niet in deze materie ingevoerd mens vraagt zich af waarom het eigenlijk nooit goed gaat. Alle grote plannen die gemaakt worden, lijken vervolgens helemaal verkeerd uit te pakken. Bewoners en woningcorporatie en gemeente staan vaak lijnrecht tegenover elkaar. Hoezo samenwerken aan leefbaarheid? Toch lijken er op dit moment kansen te liggen. Woningcorporaties worden momenteel

nadrukkelijk dualistische organisaties genoemd. Aan de ene kant hebben zij te maken met de uitdagingen van de markt en aan de andere kant moeten ze hun maatschappelijke verantwoordelijkheden nemen. Gerrichhauzen 1): "Woningcorporaties zijn in hoge mate verantwoordelijk voor de kwaliteit van het stedelijk leven. En dat is veel meer dan de optelsom van een aantal huizen dat er staat. Feitelijk moeten ze functioneren als knooppuntbedrijf. Een bedrijf dat enerzijds nauw verbonden is met de mensen in de wijken en buurten en dus weet wat er leeft en speelt. En anderzijds een bedrijf dat goede contacten heeft met de gemeente, het maatschappelijk werk, de politie, de sociale dienst, et cetera." Deze opvatting is terug te vinden in de huidige ontwikkeling van keuzes die woningcorporaties maken. Het is echter geen eenduidige keuze. Volgens Van de Leur, directeur Landelijk Centrum Opbouwwerk zijn er drie tendensen zichtbaar. Er zijn woningcorporaties, die de wijk in gaan en het betrekken van de bewoners bij hun beleid beschouwen als een primaire taak. Ook zijn er woningcorporaties die de verantwoordelijkheid voor het betrekken van bewoners bij herstructureringsplannen bij de gemeente leggen en een derde tendens is dat woningcorporaties met het opbouwwerk gaan samenwerken.

Woningcorporaties de wijk in

Corporaties en bewoners hebben elkaar nodig bij de herstructurering van wijken, zegt Rottier. 2) Hij meent dat in het land naarstig wordt gezocht naar vormen van een aanpak waarin de corporatie bewoners beschouwt als partners en medeproducenten bij het maken van plannen, bij de uitvoering en beheer. Dat vraagt van de corporatie een andere manier van denken en handelen. Nodig zijn vooral afspraken voor een flexibele manier van planontwikkeling, volgens Rottier. Voor een wijkgerichte opstelling is het nodig dat de corporatie (maar evengoed de gemeente en de andere partners) de eigen organisatie decentraliseert en ontbureaucratiseert. Besluitvorming en uitvoering komen dan dichtbij elkaar te liggen en men kan direct per wijk inspelen op de verschillende behoeften. Natuurlijk vereist het de nodige lef van de corporatie en gemeente om meteen al in de eerste fase

hun analyse en ontwerp met betrekking tot een wijk aan de bewoners voor te leggen. Corporaties en gemeente zullen echter ontdekken dat een gezamenlijke inzet en een gezamenlijke inbreng in de analyse en het programma, op basis van vertrouwen, winst opleveren. Nodig is een gedegen wijkonderzoek naar de beleving van de wijk oor de bewoners, straatinterviews, panelgesprekken, enquêtes, ateliers en dergelijke, voorkomen dat alleen de regisserende partijen bepalend worden. Een corporatie die midden in de wijk staat, kan nooit een corporatie zijn die zelf bedenkt wat goed is voor de bewoners. Het is een corporatie die slagvaardig kan inspelen op de ontwikkelingen in de wijk, niet gehinderd door haar eigen organisatie of door oneindige meerjarenplannen. Tot zover ideeën en geluiden vanuit de hoek van woningcorporaties.

Verschillende rollen

De terminologie, de methoden en het belang van de inbreng van bewoners die gemeenten en woningcorporaties de laatste jaren ten toepreiden, lijken ontleend te zijn aan het opbouwwerk. Een cruciaal verschil is echter de positie van de partijen. Opbouwwerk heeft de methoden toegepast vanuit een onafhankelijke positie. Piet Kempen 3) wijst in zijn artikel over de rol van de drie partijen in lokaal sociaal beleid op de wisselende rollen van het opbouwwerk. Vaak dichtbij de bewoners en soms dichtbij de gemeente. Soms als het ware buiten de eigen instelling staand en relaties leggend tussen burgers en instellingen. Opbouwwerk kiest voor de ondersteuning van de eigenstandige positie van bewoners. Voor vele bewoners is de wijk een belangrijk territorium. Zij wonen er en voor hen moet de buurt leefbaar blijven. Voor vertegenwoordigers van voorzieningen is een wijk een planningseenheid, een bedrijfs onderdeel, een rayon. Zo hebben woningcorporaties belangen, zijn niet onafhankelijk, maar partij in het samenspel. In discussies rondom slopen en/of renoveren staan woningcorporaties en bewoners nogal eens tegenover elkaar.

De leefbaarheidmanager

Om het samenspel van alle partijen die te maken hebben met leefbaarheid te managen is de aansturing van een complex

proces vereist. Harry Broekman beschrijft in de vorige MO 4) een model om leefbaarheid aan te pakken: het Integraal Leefbaarheidsmanagement. Hij zegt: "De crux van het model is gezamenlijk beslissen en uitvoeren, zonder overheersing." Volgens hem wordt vanuit de principes belangen gemeen te maken, kapitaalsinbreng te onderscheiden en te kiezen voor een meer-ouders veranderingsstrategie een rationele, effectieve leefbaarheidbevordering mogelijk.

De transfergroep Rotterdam en Omstreken ontwikkelde binnen hun concept van 'De Wijkaanpak' een denk- en werkmodel voor een leefbaarheidsmanager 5). De leefbaarheidsmanager zorgt voor het proces, waarin de bewoners en instanties gezamenlijk tot een goed resultaat komen via de wijkanalyse en visie naar een streef- en werkplan, de uitvoering en evaluatie. Zij trekken een parallel in het functieprofiel van de leefbaarheidsmanager naar de manager van de Kennisintensieve organisaties (met hoogopgeleide en eigenwijze professionals). Beide soorten managers hebben te maken met het organiseren van interacties tussen mensen en het verbinden van persoonlijke ambities. Variëteit en diversiteit zijn een bron van creativiteit en slagvaardigheid. De transfergroep ziet echter een verschil: "...het complexe proces van wijkontwikkeling is, dat in dit proces nog minder een centrum van macht bestaat. Dat maakt het managen van deze processen nóg meer een uitdaging van formaat."

Zowel Broekman als de Transfergroep benoemen het wezenlijke belang om in het leefbaarheidsmanagement een nadrukkelijke plek te geven aan de bewoners. Broekman: "Besluitvorming over de wijk kan niet zonder de bewoners". Maar hoe staat het in de praktijk met de participatie van de bewoners? Welke plaats bezetten zij daadwerkelijk in deze complexe processen van wijkontwikkeling?

Betrokkenheid van bewoners

Leefbaarheid is niet alleen een kwestie van beleid, papieren en plannen. Leefbaarheid heeft alles te maken met een positieve betrokkenheid van bewoners op hun directe woonomgeving en op elkaar. Die betrokkenheid kan op verschillende manieren tot uitdrukking komen: in de wijze waarop men dagelijks in de buurt leeft, in het meedenken over het beheer van de omgeving samen met professionals en in het zelf nemen van initiatieven om de omgeving te verbeteren.6)

"Versterken van horizontaliteit" zoals van de Leur zegt: "het geven van betrouwbare support aan burger- en bewonersinitiatieven om

in de eigen leefomgeving processen en (zelf)organisatie-vorming in gang te zetten, waardoor sociale relatie- en milieu-opbouw tot ontwikkeling komen." 7)

De manier waarop mensen met elkaar omgaan bepaalt voor een belangrijk deel of een buurt prettig is om in te wonen. De minimumeis is dat mensen elkaar geen overlast bezorgen en dat mensen elkaar kunnen en durven aanspreken ten aanzien van het gedrag in de woonomgeving. Achter klachten over de fysieke omgeving (vuilnis op straat, hondenpoep op trottoirs, te hard rijdende auto's, geen plek voor kinderen) gaat vaak onvrede over de sociale verhoudingen in een buurt schuil. Naast het aanpakken van de overlastplekken is het verbeteren van contacten tussen bewoners en het verbeteren van contacten tussen bewoners en voorzieningen van belang. "De kunst is een mis situatie om te zetten in een plus, in plaats van alleen de problemen te neutraliseren." 8) Het kan een breekpunt zijn om mensen of groepen mensen die een (verondersteld) onderdeel van een overlastprobleem zijn, in te schakelen om oplossingen te realiseren. In wijken en buurten waar men -door hoge migratie, door de vorm van bebouwing, door naar binnen gerichte leefgemeenschappen- weinig contacten heeft met burens, is het werken aan die contacten een eerste vereiste. Voor het leggen en onderhouden van deze contacten blijken meer en meer intermediairs nodig te zijn.

Intermediairs en leefbaarheid

FORUM en LCO definieerden intermediairs tijdens een expertmeeting 9) als allochtonen vrijwilligers of werkers met (veelal) weinig opleiding, die zich met hun kennis van de groep waar ze zelf deel van uitmaken en met een behoorlijke dosis levenservaring inzetten om contacten met de eigen gemeenschap te leggen.10) Zij constateren dat in diverse maatschappelijke sectoren en bij vele zelforganisaties intermediairs ingezet worden om de alom gesignaleerde kloof tussen allochtonen en voorzieningen te overbruggen. Zij noemen als voorbeelden de gezondheidsvoorlichters-eigen-taal, de school-contactpersonen of klasse-assistenten, de buurtmoeders en contactmoeders, de intermediairs naar langdurig werklozen, de intermediairs naar ouderen en de basiswerkers leefbaarheid. In veel van deze functies gaat het inderdaad om allochtonen intermediairs. Maar vanuit de projecten Moeders Informeren Moeders, ouderen op huisbezoek, ouderenvoorlichters, patiëntenvoorlichtingspunten, woonwagenwerkers en ervaringsdeskundigen in de vrouwenhulpverlening is bekend dat ook in autochtone

kringen met de intermediaire functie gewerkt wordt. De eerder genoemde kloof tussen allochtonen en voorzieningen is een kloof die ook geldt voor sommige groepen autochtonen.

Intermediairs zijn een bonte verzameling van mensen met diverse etnische (inclusief Nederlandse) achtergronden en van verschillende leeftijden. Een aantal van hen heeft een sleutelpositie in de eigen gemeenschap en zet zich daarvoor in zonder een carrière-doel voor ogen te hebben. Zij zijn vrijwilliger. Anderen willen graag de arbeidsmarkt op, maar hebben daar gezien hun beperkte opleiding en werkervaring weinig kansen. Toch beschikken zij over capaciteiten en kwaliteiten die door middel van training en opleiding uitstekend benut kunnen worden voor het leggen en onderhouden van contacten tussen voorzieningen en hun eigen gemeenschap. De meeste intermediairs vinden waardering van hun functie in termen van erkenning en financiële tegemoetkoming belangrijk.

Buurtmeesters en buurtvoorlichters

In Roosendaal zijn vier buurtmeesters werkzaam die gekoppeld zijn aan twee bouw-werkers. Zij werken in diverse wijken. De ervaring leert dat de buurtmeesters vrij snel in situaties terechtkomen waar agogische kennis en vaardigheden gewenst zijn. Dit stelt hoge eisen aan begeleiding en scholing van intermediairs. Belangrijk is of de buurtmeester deel uitmaakt van een soort basisteam wijkbeheer met werkers vanuit het opbouwwerk, politie, woningcorporaties, zorginstellingen enzovoort. In Roosendaal zijn bij de welzijnsinstellingen uren vrij gemaakt voor persoonlijke begeleiding en voor het opstellen en uitvoeren van een scholings/begeleidingsplan. De welzijnsinstelling in Roosendaal kiest in haar beleidsprogramma voor meer 'basiswerk' in wijken. De woningcorporaties in Roosendaal overwegen eveneens het aanstellen van Melkert-functionarissen, die gericht zijn op ouderen en de directe woonomgeving van seniorencomplexen. Zij fungeren als buurtvoorlichters en zijn voor ouderen de brug naar de wereld van voorzieningen.

In 1997 voerde het landelijk centrum Opbouwwerk een verkenning uit "naar lagere (additionele) functies op het snijvlak van de fysieke en sociale sector met een hoog communicatiegehalte". De gemeenschappelijke noemer in de functies is het werken aan leefbaarheid en zij worden aangeduid met: 'Basiswerker leefbaarheid'.

Basiswerkers leefbaarheid

Uit het LCO-onderzoek blijkt dat er in het kader van het buurtbeheer behoefte bestaat aan het inzetten van werkers aan leefbaarheid op LBO- en MBO-niveau. Het gaat daarbij uitdrukkelijk niet om functies in de beheer- of techno-sfeer, maar om functies waarin communicatieve, voorlichtende en eenvoudige organisatorische taken centraal staan. Het zijn banen 'uit de basis, voor de basis, in de basis' van de samenleving. Het LCO ontwikkelde profielen voor de 'basiswerkers leefbaarheid'.¹¹⁾ Hier volgen korte typeringen:

* een assistent voorlichter gericht op allochtonen

Een functionaris die bemiddelt tussen allochtonen en de bewonersorganisatie. Hij of zij legt uit wat de functie van formulieren is en wat de strekking is van regels. Organiseert voorlichtingsbijeenkomsten over de woningmarkt en doorstrommogelijkheden. De assistent voorlichter brengt de corporatie op de hoogte van specifieke woonwensen van diverse etnische gemeenschappen en adviseert de woningcorporatie over het aanpassen van de woonvoorraad. Ook onderhoudt deze functionaris contacten met andere instanties over het voorzieningenniveau in de betreffende wijk.

* een woonadviseur/buurtvoorlichter

De woonadviseur of buurtvoorlichter vervult de brugfunctie tussen de corporatie en het leven van alledag in wooncomplexen en wijken. Er ligt in deze functie de nadruk op de leefregels van het wonen en samenwonen. De functionaris heeft een specifieke taak naar nieuwkomers en creëert ontmoetingsgelegenheden teneinde de communicatie tussen bewoners te bevorderen.

* een buurtmeester +

De buurtmeester richt zich op beheer en toezicht van de buitenruimte. Hij of zij maakt rondes in de wijk, inspecteert vervuiling, beschadiging, vernieling, graffiti. Doet zelf kleine reparaties en stimuleert buurtbewoners mee aan te pakken. De buurtmeester spreekt bewoners aan op hun verantwoordelijkheden en op zelfwerkzaamheid en probeert de betrokkenheid bij de buurt te stimuleren.

* een assistent veiligheidsadviseur

Deze functionaris helpt bewoners om maatregelen te nemen om hun gevoelens van onveiligheid te beperken. Daarbij gaat het zowel om technische maatregelen zoals inbraakpreventie als om verandering in gewoontes. Voorbeelden hiervan zijn: ach-

terdeur op slot doen als je even weggaat, geen sleutels onder handbereik leggen, een 'rooster' maken wanneer men de hond uitlaat, zodat op veel verschillende tijden mensen op straat lopen.

Op vele vlakken blijken intermediairs nodig te zijn om dichtbij de bewoners mee te werken aan leefbaarheid, om de kloof tussen instanties en bewoners te overbruggen, om tussen de bewoners de onderlinge communicatie te bevorderen.

Wie doet echt mee?

In vele beleidsnota's en zo ook in het Heel de buurt-project zie je dat aan burgers een actieve rol wordt toegedacht. Bewoners betrekken bij planontwikkeling en planuitvoering is makkelijk op te schrijven, maar blijkt niet zo gemakkelijk uit te voeren. Met de opkomst van leefbaarheidmanagers en de gestructureerde samenwerkingsverbanden van woningcorporaties, gemeenten en andere instellingen wordt het er voor de bewoners niet gemakkelijker op om zich te mengen in de discussies. Bijgevolg verloopt de communicatie vaak van boven naar beneden. Professionals maken analyses, keuzes en plannen en presenteren die vervolgens aan bewoners om hen 'achteraf' bij de gekozen aanpak te betrekken.

Hiermee zijn we nog niet bij het echte partnership, dat nodig is voor de integrale wijkontwikkeling.

De ervaringsdeskundigheid, de potenties en creativiteit van bewoners tot uitgangspunt nemen gebeurt nog weinig. Er lijkt juist een grotere kloof te zijn ontstaan. Gemeenten en instituties in de samenleving met hun geavanceerde communicatiemogelijkheden zijn voor bepaalde groepen mensen juist ontoegankelijker geworden. Zij blijken intermediairs op alle vlakken nodig te hebben. Eveneens in het leefbaar maken en houden van buurten en wijken. De erkenning dat deze intermediairs nodig zijn, komen we niet tegen in de modellen en analyses over leefbaarheidmanagement.

Leefbaarheid, herstructurering en differentiatie zijn sleutelbegrippen voor de komende jaren voor de wijkontwikkeling en stedelijke vernieuwing. Bedoeld om wijken nieuw leven in te blazen en verdere maatschappelijke en ruimtelijke segregatie tegen te gaan. Maar hoe organiseren we dat? Wie doet echt mee in dit proces? Zijn de door het beleid geïnitieerde samenwerkingsverbanden in staat met bewoners op te trekken? Wie doet het handwerk dicht bij de bewoners, wie legt en onderhoudt de contacten? Wie brengt de creativiteit, potentie en inzet van bewoners in beeld

en ondersteunt deze? Opbouwwerkers zullen hun handen vol hebben de komende tijd.

- 1) Citaat uit een interview in het *Corporatie Magazine* 98,19 met dr. L.G. Gerrichhauzen.
- 2) Rotlier C.: *Corporaties en bewoners hebben elkaar nodig bij herstructurering*. *Corporaties Magazine* 98,19
- 3) Kempen P.: *Lokaal sociaal beleid; de rol van de drie partijen in MO-Samenlevingsopbouw* no. 164. Mei 1999.
- 4) Broekman H.: *Een model voor integraal leefbaarheids management*, MO *Samenlevingsopbouw* no. 164. Mei 1999.
- 5) Bussing D. en N. de Boer: *Leefbaarheidsmanagement*, Elsevier Den Haag, 1998
- 6) Canjels E. en M. Mol: *Van buurtbeheer naar buurtbeleid in Noord-Brabant*. PON/PRISMA Tilburg, 1996.
- 7) Van de Leur, W.: *Bevordering veiligheid & leefbaarheid vooral gebaat bij: Verbetering horizontale sociale structuur in wijken.* MO *Samenlevingsopbouw* nr. 163, maart 1999.
- 8) Zie noot 4
- 9) *De intermediair in de toekomst*, verslag expertmeeting intermediairs. FORUM, mei 1998.
- 10) Zie Multiplex, no 4; nieuwsbrief over multiculturele wijkontwikkeling. Een gezamenlijke uitgave van LCO en FORUM
- 11) a. Het LCO heeft eveneens een cursus 'coachen en ontwikkelen' samen gesteld. De cursus is bedoeld voor opbouwwerkers die deze basiswerkers leefbaarheid begeleiden en aansturen.
b. LCO, diverse welzijnsinstellingen en diverse MBO-opleidingen hebben een projectplan bij het ministerie van OCW ingediend om de profielen van basiswerkers leefbaarheid en de kennis en vaardigheden die daar voor nodig zijn in het MBO-onderwijs in te bouwen.

Laatste 'cowboy' vertrekt uit 't Fort

Den Haag - P. Boetjer, projectleider van Fraanje Bouwbedrijf, kijkt de Jacob van Campenstraat in. De dichtgespijkerde woningen staan er verlaten bij. "Als we hier goed aan de gang zijn, ziet het er in een mum van tijd heel anders uit." 't Fort in hartje Haagse Schilderswijk staat aan de vooravond van een ingrijpende metamorfose. Ome Piet maakt dat allemaal niet meer mee. Na 66 jaar verlaat de bejaarde man zijn buurt onder dwang. "Nu het besluit genomen is, ben ik blij dat ik weg kan."

Spookcity, zo kan 't Fort momenteel het best worden omschreven. De woningen zijn dichtgespijkerd. Graffiti, zwart geblakerde muren en vooral heel veel glas op de straten, geven een onheimisch gevoel.

Hekken rond de voormalige arbeiderwoningen moeten onbevoegden uit de staten houden, maar dat blijkt onbegonnen werk. "Er slapen junks in de buizen, elke morgen vinden we wel ergens naalden", zegt een medewerker van slopersbedrijf Vis & Van der Haas. "En", wijst hij naar een paar tieners op scooters, "die gastjes razen ook om de paar minuten voorbij. Ik zou hier voor geen goud 's avonds willen rondlopen."

De woningen zijn zo'n honderd jaar geleden ontworpen door de in Den Haag vermaarde architect W.B. van Liefland en gebouwd voor het betere plebs. Nu wachten ze op een tweede leven: dat van een 'middeldure koopwoning'. Het huidige aantal van 114 huurwoningen wordt gereduceerd tot 49 koop- en zestien sociale huurwoningen. "Deze huizen zijn gewoon te klein en voldoen niet meer aan de huidige eisen", zegt projectleider P. Boeter van Fraanje Bouwbedrijf uit Ridderkerk.

De omvorming van 't Fort is een initiatief van de Algemene Woningbouwvereniging (AWV) en de Amsterdamse woningstichting 'De Key'. "Voor een deel uit risicospreiding maar voor een belangrijk deel ook voor de ervaring die 'De Key' met renovatieprojecten heeft opgedaan", geeft M. Reuwer van de Haagse corporatie als redenen voor het inschakelen van de collega's uit Amsterdam. Samen hebben de twee corporaties als ontwikkelende partij 'de Principaal' opgericht.

Isolatielaag

Aanvankelijke plannen om de woningen alleen te renoveren, bleken vooral financieel niet haalbaar. De huizen waren in de jaren tachtig al aangepakt. Toen werden de van oorsprong bakstenen gevels van een isolatielaag voorzien. De woningen wederom op de schop nemen en verhuren, zou te duur worden.

Het moest dus rigouzeuzer. Onder het motto " 't Fort heroverd" krijgt de buurt weer het karakter van een besloten hofje. In de verkoopbrochure heet het dat "de buurt weer de sfeer zal ademen van de jaren van vlak na de bouw rond 1900. Straatmeubilair, lantaarnpalen en het materiaal voor de bestrating hebben de stijl van die jaren." Doorgaand verkeer wordt zo veel mogelijk tegengegaan en bij elke woning komt een kleine voortuin.

Ome Piet

"Pfff wie wil hier nu nog wonen", zegt P. Wezenaar, in de wijk beter bekend als Ome Piet, op cynische toon. Hij hoeft in elk geval niet meer. Ome Piet doet binnenkort als laatste bewoner het licht uit. Drie procedures zijn er aan te pas gekomen om Ome Piet uit zijn ouderlijk huis te krijgen. Afgelopen woensdag stemde de rechter in met een uithuiszittingsverzoek van de gemeente. Maar voor het kort geding

plaatsvond, had de Hagenaar al eieren voor zijn geld gekozen; hij accepteerde een woning in Delft.

"Ik wilde hier best wel weg", zegt Ome Piet daags na de rechtszaak, "maar ik wilde wel een gelijkwaardig huis. Mij krijgen ze namelijk niet in een portiekwoning." Ooit had hij wel interesse om het huis te kopen, maar zeker niet voor de bedragen die nu voor huizen moeten worden neergeteld. "Zoveel geld voor deze gribus. Dat koopt toch helemaal niemand. Het is onveilig en nooit zie je hier politie. Nee hoor, ik ben blij dat ik hier weg kan. Hoe eerder hoe beter."

Boeter: "Hij heeft de boel al met al toch een half jaar tegen weten te houden. Maar nu gaan we aan de gang."

Conferentie 'Moedercentra en

door Ans van de Scheur*

Op 4 juni 1999 kwamen uit 12 gemeenten delegaties van vijftien Moedercentra en initiatiefgroepen naar het Haagse stadhuis om met elkaar te praten over de relatie Moedercentrum - Lokaal sociaal beleid. Op verzoek van het LCO, dat deze conferentie in samenwerking met de gemeente

Den Haag organiseerde, had elk Moedercentrum-team in de voorafgaande maanden gelobbyd om een brede delegatie te formeren, bestaande uit politici, ambtenaren, managers/beroepskrachten en enkele vrouwen van het eigen team. 'Versterken van het onderlinge bondgenootschap tussen deze lokale geledingen' was dan ook een belangrijk doel van deze conferentie. Sommige delegaties gebruikten de treinreis om alvast nader kennis te maken. Enkele Tweede Kamerleden en ambtenaren van ministeries met 'lokaal sociaal beleid' in hun portefeuille vulden de workshops van politici en ambtenaren aan.

Wethouder Jetta Kleinsma van de gemeente Den Haag heette de deelnemers/sters welkom in de comfortabele raadszaal van het stadhuis. Zij benadrukte het belang van Moedercentra voor vrouwen in een achterstandssituatie. De gemeente Den Haag wil fors inzetten op het ondersteunen van nieuwe initiatieven in verschillende wijken. De Moedercentra DE KOFFIEPOT en DE FRAMBOOS hebben de politiek op overtuigende wijze laten zien hoe waardevol het Moedercentrum-concept is voor de deelnemende vrouwen.

De pijlers van het Moedercentrum werden vervolgens op ludieke wijze door medewerksters (+ enkele kinderen) van vier Moedercentra letterlijk en figuurlijk 'neergezet'.

Workshops georganiseerd op positie

De workshops waren niet op thema maar op positie-binnen-het-bondgenootschap samengesteld. Er waren workshops voor

medewerksters, ambtenaren, beroepskrachten, deskundigen, politici en managers. Dat bood ruime mogelijkheid om uit te wisselen over de kansen en barrières in de deelnemende gemeenten en Moedercentra. Per workshop werd geïnventariseerd wat ieders betrokkenheid bij beide elementen van het conferentiethema, enerzijds de Moedercentra, anderzijds 'lokaal sociaal beleid' is. Van daaruit kon ieder aangeven wat de sterke en zwakke punten zijn en waar de uitdagingen voor oplossingen en samenwerking zitten. Met een stellingen-spel, discussie of in meer creatieve werkvormen werd de eigen inzet in het bondgenootschap uitgewerkt en gepresenteerd. Naast verrassende overeenkomsten, zijn de verschillen interessant om te vermelden.

Zo boden de medewerksters van de initiatiefgroepen politici een stageplaats in hun team aan, "...want Moedercentra zijn vindplaats voor lokaal sociaal beleid". Ook is deze geleiding graag bereid om "...op ludieke wijze de dagelijkse praktijk neer te zetten bij allerlei gemeentenota's". Zij willen deskundigen en ambtenaren 'inhuren' om hen bij te staan bij de ontwikkeling van het Moedercentrum.

De werkgroep managers zegde toe "...het empowerment van Moedercentrumvrouwen te zullen steunen en de initiatieven meer erkenning te geven binnen de welzijnsinstellingen". Zij willen investeren op kwaliteit en niet-bureaucratisch de proces/productformule van het Moedercentrum ondersteunen. Niet onbelangrijk was de toezegging dat zij voor de initiatieven voorwaarden willen scheppen en hen zullen faciliteren. Het zou

mooi zijn wanneer collega-managers uit andere, niet vertegenwoordigde gemeenten dit zouden overnemen.

De aanwezige ambtenaren vonden dat de lokale overheid "...voorwaarden zal moeten scheppen om de capaciteiten van vrouwen te stimuleren. De ambtenaren hechten veel waarde aan doorstroom van vrouwen naar opleiding, de arbeidsmarkt en/of andere maatschappelijke participatie. Tegelijkertijd onderkennen zij het belang van continuïteit binnen het Moedercentrum. "...een aantal vrouwen zal voor een langere tijd in het centrum werkzaam moeten kunnen blijven". Interessant was de discussie over de beeldvorming rond het Moedercentrum. Voor sommigen klinkt de benaming tuttig en worden deze initiatieven geassocieerd met onprofessionelliteit. Daarom wordt een mix van buurtmoeders en professionele ondersteuning belangrijk geacht. De uitstraling van een Moedercentrum wordt vooral bepaald door de initiatiefneemster(s). Soms ontstaat een initiatief vanuit bewoners. Vaker is dat een welzijnswerkster en dan is de vorm meer geïnstitutionaliseerd. "...En gemeentelijke doelen zijn andere dan die van een bewonersorganisatie". De ambtenaren vinden het zelfsturend element van de Moedercentra belangrijk; dit hoort bij het karakter van het Moedercentrum. Subsidie verstrekken betekent ook meten en wegen. Wat zijn de effecten van hetgeen in het Moedercentrum gebeurt? Wat komt er terecht van de doorstroom? En is alles wat daar gebeurt wel te meten? Hoe bereken je wat het effect van deelname door de moeders bijvoorbeeld is op de opvoeding of op schoolresultaten van kinderen? Aanbevolen

wordt om als ambtenaar regelmatig het Moedercentrum te bezoeken en naar de beleving van de deelnemsters te vragen. Ook een belevingsonderzoek kan waardevolle informatie geven. De Initiatiefgroepmedewerksters hadden voor de ambtenaren een interessante aanbieding: een ambtenarenvervanging.

De workshop beroepskrachten, allen ondersteuner van een Moedercentrum of initia-

lokaal sociaal beleid'

tiefgroep, discussieerde o.a. over de stelling: "Tussen een middenklasse-beroepskracht en medewerksters uit een achterstandsmilieu is geen echt bondgenootschap mogelijk". Gelukkig bleek de grote meerderheid het niet met deze stelling eens te zijn en werden de twijfelaars alsnog overgehaald door de aangevoerde contra-argumenten. Verrassend (verontrustend?) was dat de meeste van de beroepskrachten tot op dat moment nog niet of nauwelijks bij deze kwestie hadden stil gestaan. Is het dan zo 'vanzelfsprekend' om klasseverschillen te overbruggen? Of is het lastig om je vanuit de bevoorrechte klasse zulke dingen af te vragen? Is denken over klasseverschillen inmiddels uit de mode? Hoe dan ook, de doorwerking van die verschillen is binnen en tussen de Moedercentra dagelijkse realiteit. En zeker een professional dient zich daarvan bewust te zijn.

In het wijknetwerk vindt de ondersteunende beroepskracht bondgenoten bij werkers van zeer verschillende disciplines. Dat kan gaan van wijkverpleegkundige tot de voorzitter van de bewonersorganisatie. Empowerment en diversiteit zijn voor hen de meest cruciale en uitdagende elementen van het Moedercentrum-concept.

De 'deskundigen' waren voor deze conferentie uitgenodigd, omdat Moedercentra ook de tweede en derde lijn nodig hebben. Docenten van Hogescholen, trainers, (provinciale) steunfunctionarissen en ontwikkelinstituten kunnen ieder vanuit specifieke deskundigheden hun bijdrage leveren aan de verbetering van de werkwijze en aan de verdieping van het Moedercentrum-concept. Anderzijds komen er signalen vanuit de Moedercentrumpraktijk dat beroepskrach-

ten onvoldoende zijn toegerust voor de brede en zware taak van ondersteunen. Deels kan dat worden ondervangen door nauwe samenwerking met meerdere disciplines. Een opbouwster is beter in netwerkvorming en een maatschappelijk werkster kan uit de voeten met hulpvragen bij specifieke problemen. Ten aanzien van zelforganisatie en empowerment dient bestaande know-how gebun-

deld te worden en nieuwe methodieken zullen ontwikkeld worden.

Voor de deskundigen is het Moedercentrum "...een veilige plek in de buurt waar vrouwen kunnen leren". Zij zullen beleidmakers ervan proberen te doordringen dat dergelijke plekken van grote waarde zijn in het kader van lokaal sociaal beleid en daarmee van gemeenschapsvorming. De combinatie 'betaald werk - zelfontplooiing' is een goede zaak. Vrouwen krijgen gereedschap in handen om het zelf te doen. Ook de deskundigen benadrukken de waarde van diversiteit in de Moedercentra voor de buurtsamenleving.

De medewerksters van Moedercentra maken collages, deels met 's morgens gemaakte foto's van de Haagse binnenstad. Sleutelwoorden voor hen zijn: zelfvertrouwen, contacten, zelf initiatief nemen en volharding. De kracht als team van medewerksters werd verbeeld met "...samen staan we sterk; wie doet ons nog wat!". Hun beleving van diversiteit klinkt door in de laatste regels van hun gedicht: "... Ook in ons Moedercentrum is het een mengelmoes: de ene stijl, de ander kroes. We werken samen aan een leefbare wijk en voelen ons de koning te rijk".

Ten slotte de werkgroep politici, waarin raadsleden, wethouders en kamerleden elkaar ontmoetten. Met hun aanwezigheid demonstreerden deze mensen al hoe enthousiast zij zijn over de Moedercentra. "...Het

gaat in zo'n centrum niet alleen om de vrouwen maar om veel meer". Tineke van Nimwegen, raadslid voor de PvdA in Den Haag deed een inspirerende voorzet. Zij bezoekt regelmatig de beide Moedercentra en vindt die zeer betekenisvol voor zowel de deelnemende vrouwen als voor de wijk. De wijze waarop daar vrouwen uit vele culturen elkaar ontmoeten en met elkaar leren leven en werken, vindt zij bewonderenswaardig. "...Kwetsbare, onzekere mensen zie je groeien tot mensen die zichzelf reddend en zich vrij voelen". Ze maakt zich in toenemende mate zorgen over de mannen en grote jongens aan wie dergelijke empowermentprocessen tot nu toe grotendeels voorbij gaan. Hoe kun je vanuit de politiek voorkomen dat die achterstand nog groter wordt? Een punt van aandacht voor de politici is de doorstroom: Moedercentra moeten er voor waken te veel en te lang naar binnen gericht te zijn. Tegelijk wordt erkend dat een empowermentproces jaren nodig heeft en dat de perspectieven op de reguliere arbeidsmarkt voor laaggeschoolde vrouwen met zorgtaken weinig florissant zijn.

Zowel de lokale politici als de kamerleden zien de noodzaak van een soepele omgang met doelsubsidies voor integrale projecten zoals de Moedercentra. Als raadslid kun je signaleren en deuren openen. Ondanks je besturende en controlerende verantwoordelijkheden kun je wel degelijk bondgenoot zijn voor dit soort van-onder-op bewonersinitiatieven. Het is wel belangrijk om naar de Moedercentrumvrouwen goed te communiceren wat jouw positie en verantwoordelijkheid is. Met al je enthousiasme maak je toch ook afwegingen op basis van meerdere

maatschappelijke belangen. Er volgt een discussie over de vraag of een Moedercentrum ook betekenis heeft voor vrouwen in een doorsnee (niet-achters-tands)-wijk. Voor veel politici zou dit geen prioriteit zijn, al wordt onderkend dat in dergelijke wijken het isolement juist bij moeders met jonge kinderen groot kan zijn. De politici onderkennen de spanning die zit een van-onder-op initiatief dat juist in die zelforganisatie haar kracht vindt, terwijl de link naar de macht, de middelen, de beslissers ontbreekt. Een intermediair-functie is dan noodzakelijk. Zo'n initiatief moet de kans krijgen om eerst een veilige plek te creëren. Daarna komt pas de tijd van presteren en verantwoorden.

Veel van de aanwezige politici zien zichzelf als pleitbezorgers van de Moedercentra. Het is dan ook geen verrassing dat de stelling "Het is niet de taak van politici om zich met dergelijke initiatieven te bemoeien, want wij besturen op afstand" weinig bijval krijgt. De politici willen bondgenoot zijn van Moedercentra om "...met kleine stapjes grote doelen te bereiken". En als opsteker naar alle op de conferentie aanwezige medewerksters en beroepskrachten: "Het Moedercentrum is onze oogappel"! Ook over het faciliteren van Moedercentra, via welzijnsinstelling of rechtstreeks, en over de output richting arbeidsmarkt werd gediscussieerd. Men ziet dit werk vooral als een investering naar de toekomst. Je zou een Moedercentrum moeten zien als een basisvoorziening in de wijk, juist omdat via de moeders veel meer mensen in de wijk worden bereikt.

Overigens was duidelijk dat de conferentie ook een prima gelegenheid bood om de onderlinge contacten tussen politici aan te halen. En de vertegenwoordigers uit oppositiepartijen en van de rechtervleugel van Paars kunnen rekenen op de loyale opstelling van beroepskrachten, want hun stelling: "...Bondgenootschap met de lokale politiek rond Moedercentra is alleen mogelijk als je met een linkse welzijnsbewaarder te maken hebt" scoorde bijzonder slecht.

Het belang van bondgenoten

Het inhoudelijke deel van de conferentie werd afgesloten door Wil van de Leur, directeur van het LCO. Als opbouwwerker zag hij twee werkprincipes bevestigd met deze conferentie:

- * Opbouwen doe je van-onder-op
- * Iets opbouwen doe je samen met anderen.

Het Moedercentrum vindt hij waardevol omdat dat haar vertrekpunt vindt in de

geleefde werkelijkheid. Dit soort brede, horizontale sociale organisaties is zeer schaars vandaag de dag. Dat komt mede omdat daar weinig of niet in geïnvesteerd wordt. Voortdurend ziet hij hoe deelonderwerpen uit de realiteit worden gelicht en tot autonome zaak worden verheven. Vervolgens wordt zo'n zaak 'van beleid voorzien' en verticaal aangepakt. Voorbeelden van een versterkende stimulans aan horizontale benaderingen zijn sporadisch te vinden. Terwijl, wat iedereen zo graag wil, namelijk 'weven aan samen-leven', juist vraagt om 'schering en inslag', om verticale én horizontale kracht. Het Moedercentrum is zo'n horizontale kracht. Bondgenoten zijn welkom en nodig, ook voor een Moedercentrum dat valt of staat bij de kracht en de inzet van de vrouwen zelf. Maar bondgenoten kunnen van die enge "Pac-mannetjes" (vgl. computerspeltjes uit de jaren tachtig, ronde bolletjes die alles opeten) worden, die alles op eten en het werk van de vrouwen voor eigen doelen

gaan gebruiken. Als dat gebeurt raken de essenties van het Moedercentrum verloren en blijft er alleen een lege huls over. Dat opeten kan overigens met de beste bedoelingen gebeuren:

- * de gemeente steunt een initiatief; uiteraard een goede zaak
- * de gemeente stelt vast dat het Moedercentrum goed werkt en veel bewerkstelligt (en dan gaat het mis);
- * de gemeente besluit dat er in de wijken c, d en e ook een Moedercentrum gerealiseerd moet worden
- * ambtenaren schrijven een nota met 'taakstelsel' beleid, waarop de ondersteunende welzijnsinstelling wordt 'afgerekend'. Dat betekent dat er in de wijken c, d en e VOORzieningen gaan komen en geen 'krachtcentrales' van vrouwen.

Ook de welzijnsinstellingen kunnen het 'te bont' maken met hun bondgenootschap. Er

is niets mis mee wanneer een opbouwwerker een initiatiefgroep stimuleert en bijstaat bij de realisering van hun Moedercentrum. Het is prachtig wanneer de welzijnsinstelling faciliteiten verleent. Maar die bondgenoten worden "Pac-mannetjes" wanneer ze het Moedercentrum bestanddeel van de instelling maken. Wanneer ze de samen-ordenende-vrouwen gaan bestempelen als 'vrijwilligsters van de instelling'.

Een architect huur je in voor hulp bij het ontwerpen van de woning die je wilt en niet om hem huisbaas te maken. Van een organisatieadviseur verwacht je dat die je goede tips en adviezen geeft; niet om hem/haar te zien oppoppen als 'manager' van jouw eigen winkel. Het is vooral aan de bondgenoten zelf om met wijsheid en respect hun eigen aandeel niet te laten ontaarden. En het is een professionele verantwoordelijkheid om initiatiefnemers op de mogelijkheid te wijzen om na de jaren van opbouw een eigen kleine cooperatie of vereniging te vormen. Dat schraagt en stut het Moedercentrum. Het

houdt tevens de professionele dienstverlening op haar eigen, nuttige en bescheiden plaats.

Wil ontleent z'n slotopmerking aan een andere zelforganisatie, de arbeidsongeschiktenbeweging:

"Een lotgenoot ben je niet, maar een bondgenoot kun je worden!".

Presentatie van het werkboek

Na zeven jaar van experimenteren met en uitbouwen van het concept Moedercentra, is dit een bijzonder moment. Het werkboek 'Moedercentrum staat als een huis' is een co-productie van vier

Moedercentra en het LCO. De praktijk van bij elkaar op werkbezoek, Moedercentrum-locatiedagen en trainingen wordt nu onderbouwd met een praktijkleerboek voor medewerksters van nieuwe initiatieven.

Alle aanwezige centra en groepen krijgen drie boeken uitgereikt: "Voor jullie en voor andere initiatieven of zelforganisaties bij jullie in de buurt". Het is een kleurrijk boek, vol illustraties, praktijkvoorbeelden en praktische oefeningen.

In bus en trein terug zal druk overleg zijn over wie het boek het eerst mag inkijken. Het cabaret-trio 'IN HET LEVEN' sluit de conferentie toepasselijk af met smartlappen over het leed van en om moeders.

** (met dank aan alle workshopleiders en Wil van de Leur voor hun schriftelijke bijdrage aan de verslaglegging)*

Het kwartje valt vaak met een parachute

Verslag van de LSA bewonersdag op 25 juni over multiculturele samenwerking in wijken

door drs. Diana van Oort, LSA

Samira Alla, haar moeder en Teddy Tempelmans van 'Buurt met burens'

De deelname van allochtone medelanners aan het aanpakken van problemen in de wijk en het Grotestedenbeleid stond centraal in de bewonersdag van het LSA. Het samen leven van verschillende culturen in de oude wijken leidt niet automatisch tot samenwerken of 'samen met de buurt' problemen aanpakken en oplossen. Gezien de maatschappelijke en sociale problematiek is dit echter wel noodzakelijk.

Over het hoe en waarom van dit gebrek aan samenwerking zijn verschillende theorieën. Zo zou de Nederlandse vergadercultuur compleet met een 50-jarige buurtsburgemeester allochtonen niet aanspreken, het zou ze niet interesseren, ze zouden liever alleen met landgenoten omgaan en ze zouden slecht Nederlands spreken etcetera, etcetera.

Gelukkig blijkt het ook anders te kunnen. Deze dag met een presentatie van vier projecten van en voor autochtonen

en allochtonen moge hiervan getuigen.

De presentatie van het vijfde project van de Marokkaanse culturele vereniging uit het Oude Noorden in Rotterdam kon door een bestuurscrisis helaas niet doorgaan.

Daarnaast was er een boeiende lezing van Cees van Baardewijk van stichting FORUM, die deze dag mede organiseerden, over de stadia van integratie van migranten. Deze lezing werpt een licht op de vraag waarom het proces van integratie en participatie van allochtonen pas nu op gang lijkt te komen en de rol die autochtonen en allochtonen daarin kunnen spelen.

Dat de deelname van allochtonen aan het samen leven in de wijken gelukkig groter wordt, blijkt niet alleen uit de projecten, maar ook uit het steeds veelkleuriger worden van de deelnemers aan de LSA praktijkdagen. Van de ruim 250 mensen, die de dag bijwoonden, waaronder veel opbouwwerkers, was bijna een kwart allochtoon. De

groei van de deelname van allochtonen aan bewonersdagen zet hiermee door.

De stemming tijdens de dag was rustig en vriendelijk. Men zou bijna vergeten wat voor spanningen zich vaak onder de oppervlakte bevinden. Hopelijk levert deze dag weer nieuwe impulsen op om gezamenlijk verder te gaan en om meer vertrouwen te hebben in elkaars goede wil.

De projecten

Carmelita Serkei, van de Stichting Omroep Allochtonen en dagvoorzitter, opende de dag. Daarna was het woord aan de presentatoren van de verschillende projecten.

'Draag je steentje bij'

Als eerste kwamen Willem Arts en Jeanette Claessen van Stichting Balans, een gratis meldpunt te Eindhoven, aan het woord. Het meldpunt is bedoeld voor discriminatieklachten van allochtonen, vrouwen en homoseksuelen. Klachten kunnen mondeling of schriftelijk, vertrouwelijk, gemeld worden. Met de consultant klachtbehandeling kun je praten over hetgeen je is overkomen. Bovendien helpt en adviseert de consultant je bij het zoeken naar een oplossing voor de situatie, waarbij jouw wensen centraal staan. Een van de brieven die bij het meldpunt binnenkwam was van bewoners die geen buitenlanders meer in de wijk wilden. Bij Balans vroeg men zich af wat er aan de hand was. Dit was de start van een nieuw project, 'Draag je steentje bij'. Men is gaan praten met zowel degenen die van discriminatie beschuldigd werden als met degenen die zich gediscrimineerd voelden. Dit op de wijk gerichte project kreeg de vorm van huiskamer gesprekken. Het uitgangspunt van de gesprekken was dat iedere deelnemer zijn verhaal kan vertellen. Daar moet ruimte en respect voor zijn. Deze mogelijkheid tot praten, het in contact zijn met anderen en het delen van ervaringen is volgens Balans het grootste succes van het project. Uit deze gesprekken kwam naar voren dat de twee belangrijkste zaken voor bewoners het opknappen van de buurt is, en de behoefte aan contact en ontmoeting.

Het project is inmiddels gestopt, maar de methode wordt nu ook in andere buurten toegepast. Jammer is dat de structuur om het proces dat op gang is gebracht vast te houden, onvoldoende ontwikkeld is. Hiervoor is meer overleg, ook met andere instellingen, noodzakelijk.

'Buurt met burens'

Het tweede project 'Buurt met burens', is een samenwerkingsproject in Boschveld, Den Bosch. Teddy Tempelmans van de stichting Divers vertelt over het driejarig project dat er op gericht is om bewoners onderling, en met instanties in contact te brengen. Het doel van het verbeteren van het contact is om te komen tot gemeenschappelijk gedragen normen en waarden, zeker wat betreft afspraken over de directe leefomgeving van de buurtbewoners. Cultuur wordt in het project niet alleen gedefinieerd als land of nationaliteit van herkomst, maar heeft vooral te maken met verschillen in leefstijlen en gewoonten. Bewoners moeten zich betrekken gaan voelen bij alles wat in de wijk speelt: wonen en werken, onderwijs en opvoeding, welzijn en communicatie. Om de bewoners te bereiken en om te inventariseren wat zij zouden willen is gekozen voor een heel intensieve methode, namelijk het afleggen huisbezoeken door de medewerkers van de stichting. Doordat de gesprekken zowel door allochtone als autochtone medewerkers werden gevoerd was er zowel sprake van een eerste contact met 'de ander', of juist met een geïntegreerd lid van de eigen groep. Het project loopt inmiddels al ruim twee jaar en de enthousiaste bewoners nemen veel initiatieven om hun buurt en leefomstandigheden te verbeteren. Een van de initiatieven die enkele vrouwen in Boschveld hebben genomen is het opzetten van een ouder-kindcentrum. In dit centrum nemen allochtone en autochtone ouders en kinderen deel aan recreatieve en informatieve activiteiten. Het centrum wordt door de autochtone en allochtone vrijwilligers zelf beheerd en onderhouden, met ondersteuning van enkele beroepskrachten. Er is een vrouwencafé, opvoedingsondersteuning, er wordt voorlichting gegeven, er is onderlinge steun en solidariteit en er zijn kinderactiviteiten.

Andere initiatieven variëren van activiteiten gericht op de leefbaarheid van de wijk, zoals het opruimen van zwerfvuil, het neerzetten van speelvoorzieningen, de herinrichting van straten en pleinen, en de operatie speurneus, waar kinderen wantoestanden signaleren en fotograferen. De bewustwording van de jeugd over wat er mis is in de wijk en wat

Deelnemers bekijken het Gravelproject van actiegroep Van Dorp

hieraan gedaan kan worden is een belangrijk onderdeel van de activiteiten. Ook nemen de jongeren in grote getale deel aan opruimactiviteiten. Andere activiteiten, zoals straat- en pleinfesten en uitstapjes, stimuleren de contacten tussen wijkbewoners. Nieuwsbrieven, video, lezingen, trainingen interculturele activiteiten, het ontwikkelen van een protocol over racisme en een netwerk hulpverlening 12+ zijn er op gericht om de communicatie verder vorm te geven. Daarnaast is er het bovengenoemde ouder-kindcentrum.

Tot slot van deze presentatie kwam Samira Alla aan het woord. Haar moeder is een van de vrouwen die actief is binnen het project. Moeder en dochter zijn overduidelijk trots op elkaar als Samira Alla vertelt wat het project voor haar moeder heeft betekend. Haar moeder gaat door het project de deur uit, heeft contact met anderen en praat meer. Het gaat veel beter met haar moeder en ook het contact met haar is daardoor verbeterd. De doorbreking van haar isolement is een belangrijke stap voorwaarts.

'Werkgroep Sociale Veiligheid Kanaleneiland, Utrecht'

Deze werkgroep, die nu zo'n negen jaar bestaat, is een onderdeel van het sociale vernieuwingsproject Vrouwen Mondig in Eigen Buurt, aldus Feryal Seyrek en Wil van Miltenburg. De vrouwen van Marokkaanse, Nederlandse en Turkse afkomst werken samen aan de sociale veiligheid in de buurt. Men houdt zich niet alleen bezig met de feitelijke onveiligheid, alsook met het zich onveilig voelen. De werkgroep ontstond naar aanleiding van een oproep in 1990 in een wijkblad. In eerste instantie meldden zich alleen Nederlandse vrouwen. De Turkse vrouwen hoorden in het buurthuis van de cursus Stappen naar Sociale Veiligheid en hadden ook behoefte over dit onderwerp te

praten. Gezamenlijk richtten ze de werkgroep Sociale Veiligheid voor Vrouwen op. Later zijn er Marokkaanse vrouwen bijgekomen.

Sociale veiligheid is meer dan een lichte overzichtelijke omgeving zonder al te veel hoge struiken. Leefbaarheid, geluidsoverlast, het gedrag van kinderen en de contacten in de buurt dragen ook bij aan het gevoel van veiligheid of onveiligheid. Ook culturele achtergronden spelen een rol bij de situaties waarin men zich (on)veilig voelt. Zo kan een Turkse vrouw in Nederland zich naar aanleiding van racisme in Duitsland onveilig voelen. Autochtone Nederlanders voelen zich vaak 'omringd' door anderen. Deze situatie is voor allochtonen ook niet bevredigend: er zijn alleen 'zwarte' scholen en de mogelijkheden tot integratie worden verkleind in een wijk met een hoog percentage allochtonen. Criminaliteit zoals dealen of crimineel gedrag in de flats, of tasjeerof van oudere vrouwen dragen ook bij aan gevoelens van onveiligheid.

In het begin is een inventarisatie gemaakt van de onveilige plekken en situaties in de buurt en werden die waar mogelijk aangepakt. Daarnaast worden in samenwerking met scholen, schoonmaakacties in de wijk gehouden en is er in samenwerking met theatergroep STUT een toneelstuk gemaakt over de problemen die zich voordoen in een multiculturele wijk. Belangrijk is dat de vrouwen samenwerken en in elkander cultureel geïnteresseerd zijn, wat ook goede mogelijkheden voor integratie biedt.

'Actiegroep Van Dorp'

De actiegroep Van Dorp is een bewonersorganisatie die betrokken is bij de sloopplannen van een woonblok genoemd naar een oude wasserij, namelijk Van Dorp in Delfshaven, Rotterdam. In het kader van de

sloopplannen deelde de verhuurder mee dat alle leegkomende panden dichtgemetseld zouden worden. Vervolgens is men gezamenlijk om de tafel gaan zitten met vragen en klachten. De actiegroep bestaat vanaf het begin hoofdzakelijk uit Nederlandse en Turkse bewoners, mannen, vrouwen jong en oud. Mustafa Yazici, lid van de bewonersgroep, vertelt dat sommige Turkse bewoners slecht Nederlands spreken. Dat geeft geen problemen in de groep, aangezien anderen voor hen tolken. De groep is er voor iedereen benadrukt Mustafa Yazici.

"We houden rekening met elkaar en komen op voor elkaar." De achterban rekent op de steun van de vertegenwoordigers, veelal jonge mannen en vrouwen. De tweede generatie vervult een brugfunctie.

De actiegroep heeft veel bereikt op het gebied van veilig wonen in de aanloop naar sloop. Daarnaast worden de regels voor uitverhuizen soepel gehanteerd. "Wat betreft onkostenvergoedingen en onderhoud heeft men minder bereikt", aldus Mustafa Yazici. Actiegroep Van Dorp ging door met overleggen, zowel met de verhuurder als ook met gemeente. Uiteindelijk heeft men bereikt wat men wilde, zoals de onderhoudsproblemen hoog op de politieke agenda, urgentieverklaringen waardoor men vervoegd in aanmerking komt voor een verhuisvergoeding, etcetera, etcetera.

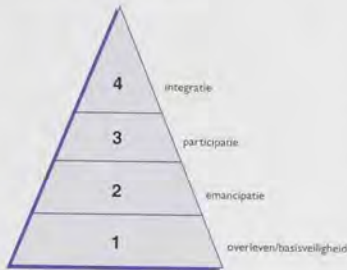
Na deze lezing die doorspekt is met humoristische opmerkingen, trekken alle deelnemers de wijk in. Hier wordt gekeken naar het Gevelproject waarbij bewoners, volwassenen en kinderen, de dichtgetimmerde huizen van kleurige tekeningen voorzien op grote triplex platen. Dit project wordt deels betaald door de verhuurder en deels gesponsord. Hierdoor wordt het voorheen trieste aanzien van de buurt een stuk fleuriger.

Multiculturele wijkontwikkeling

Na de lunch is het tijd voor de lezing van Cees van Baardewijk over Multiculturele Wijkontwikkeling.

Cees van Baardewijk heeft geen recepten voor ons, niet over hoe autochtonen migranten kunnen betrekken bij hun activiteiten of hoe allochtonen Hollanders begrip voor hun manier van leven en belangen bij kunnen brengen. Wat hij wel heeft is een inzicht in hoe het proces van integratie in grote lijnen verloopt. En op welke manier migranten meedoen aan de bestaande samenleving.

Het proces van integratie verloopt in vier fasen, het is een piramide.

Onder aan de piramide staat het **overleven en zoeken naar basisveiligheid**. Hierin is men op zoek naar basisbehoeften als inkomen, wonen, school en kinderen. Dit doet men vooral met de 'eigen' mensen: familieleden, oude dorpsgenoten, stamgenoten, geloofsgenoten of politieke broeders. Deze fase betreft iedereen, echter vooral de eerste generatie migranten, met weinig opleiding en een traditionele plattelandsachtergrond. Voor een deel van de eerste generatie is deze fase tevens het eindstation. Deze groep mensen is alleen te bereiken via laagdrempelige projecten.

De tweede fase, de **emancipatie**, uit zich in het opzetten van eigen voorzieningen en accommodatie, eigen activiteiten, groepsvorming en organisatievorming op basis van zelforganisatie, religie, politiek of belangen. Veel projecten worden door vrouwen gedragen. Er vindt groepsvorming plaats van vrouwen, jongens, meisjes en studenten. De derde fase betreft de **participatie**. Men neemt deel aan algemene organisaties als vertegenwoordiger van een groep met de noodzaak en behoefte om de link met de achterban te hebben. De overstap van emancipatie naar participatie is moeilijk te maken.

De laatste fase is de **integratie**. Dit staat voor een individuele deelname aan delen van de samenleving, zonder de noodzaak in contact te staan met een achterban. Mensen die zich in deze fase bevinden willen aangesproken worden op hun kwaliteit en niet op hun etniciteit. Ook hebben velen een beperkt inzicht in en contact met andere ex-landgenoten.

De migrant is een **consument**: hij mag gebruik maken van het aanwezige aanbod. Hij kan ook **klant** worden: dan wordt het aanbod ook op zijn wensen afgestemd. De volgende stap is het **partner** zijn: een gelijkwaardig samengaan. Dit betekent samen overleggen, plannen maken en uitvoeren. Dit is de meest ideale, democratische vorm van deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Een nieuwe manier van participeren is de migrant als **initiatiefnemer**, eerst voor de eigen groep en later voor de hele wijk.

Het doorlopen van het integratie proces verloopt zeer divers en is sterk afhankelijk van de genoten opleiding, land van herkomst, en de maatschappelijke positie die men in het nieuwe land inneemt. Integratie is een proces dat tijd kost.

De fase waarin migranten zitten, maakt dat ze moeilijker of makkelijker te benaderen zijn.

De fase van emancipatie, het voor de eigen groep iets oprichten, kan belangrijk zijn in het proces van integratie. Dit kan echter ook isolerend werken en negatieve reacties oproepen bij bestaande wijkorganisaties en gemeenten. In de piramide zien we dat dergelijke organisaties een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van migranten. Daarom dienen deze zelforganisaties en initiatieven erkenning te krijgen en een waardige plek bij de ontwikkelingen die in de wijk plaatsvinden. Dezelfde ontwikkeling zien en zagen we bij vrouwen, en recent ook bij bejaarden en jongeren. Door middel van het sluiten der rijen wil men sterker in de samenleving komen te staan en daar een

Feryal Saynik en Wil van Miltburg van de 'Werkgroep Sociale Veiligheid' kanelenland, Utrecht

eigensoortige, maar vooral gelijkwaardige plek veroveren. Daarbij is voor Cees van Baardewijk wel van belang dat deze organisatie niet alleen een betekenis voor de eigen groep heeft, maar ook aansluiting heeft of krijgt bij de algemene ontwikkelingen in een wijk of stad. Hoe met elkaar wordt omgegaan is cultuurgebonden. Samenwerken betekent dat je te maken krijgt met botsende culturelementen wat betreft de manier van overleggen, onderhandelen, vragen stellen, belangenbehartigen en vrij discussiëren. Dit maakt dat mensen zich het beste thuisvoelen in de eigen groep. Om te werken in een gemengde constructie is het belangrijk oog te hebben en gevoel te ontwikkelen voor de verschillen zodat er oplossingen gevonden kunnen worden.

Tips voor allochtonen

Mensen doe mee aan de ontwikkeling in de wijk!, roept Cees van Baardewijk de deelnemers op. Er liggen nu meer kansen dan ooit om de eigen belangen voor het voetlicht te brengen. Veel Hollanders van buurt-conciërge tot gemeenteraadslid zijn meer dan ooit bereid serieuze stappen te zetten in de richting van een multiculturele samenleving. Ook allochtonen moeten zich, net als Nederlanders, realiseren dat hun manieren van met elkaar overleggen en discussiëren, van vragen stellen en belangenbehartigen cultuurgebonden zijn. Kaderleden, initiatiefnemers, besturen in migrantenorganisaties moeten zich bewust zijn van de dubbele positie die ze innemen. Ze hebben een belangrijke taak ten aanzien van hun landgenoten wat betreft bewustwording en het na laten denken over een toekomst in Nederland en hun verantwoordelijkheid voor het leven hier. Cees van Baardewijk roept hen dan ook op zich te blijven organiseren en zich niet van de wijs te laten brengen door Nederlanders die zeggen dat ze hun landgenoten isoleren. Aan de andere kant moeten ze een contactpersoon zijn voor wat zich in het algemeen in de wijk ontwikkelt. Zich bij algemene wijkorganisaties aansluiten en zich in blijven spannen om in die vergaderingen en daarbuiten duidelijk te maken hoe de grote groep landgenoten denkt en voelt en op welke manier zij wel en niet aanspreekbaar zijn. Deze dubbele rol en spelen met twee culturen vraagt om een grote kwaliteit en veel geduld en uithoudingsvermogen, die in voldoende mate aanwezig is, aldus Cees van Baardewijk.

Na al het gepraat is het tijd voor een luchtige noot in de vorm van 'Turkse troel integreert' door Nilgun Yerli en Mark Koudijs. In dit satirische programma wordt de draak

gestoken met zo ongeveer alles. Aan de vele lachsalvo's te horen kon het publiek deze wervelende show erg waarderen.

Discussie

Het betrekken van allochtonen bij wijkgesprekken staat centraal in de discussie. Taalproblemen, maar ook de manier van communiceren, zijn zaken die contacten tussen allochtonen en autochtonen vaak lastig maken. Door de culturele verschillen "valt het kwartje vaak met een parachute" om met de woorden van Turkse troel te spreken.

Volgens Ramazan Ekizi is de eerste generatie migranten voor een groot deel 'verloren' als het gaat om participatie in de wijken. De tweede en de derde generatie daarentegen wil graag betrokken zijn bij hun wijk. "Kijken naar wat mensen zelf doen, welke rol ze hierin hebben, wie de informele actoren zijn en welke structuren al aanwezig zijn is belangrijk als je iets wilt opzetten", aldus Cees van Baardewijk. Ook moet er een gemeenschappelijk doel gezocht worden, zoals bijvoorbeeld via projecten voor kinderen contacten met de ouders tot stand brengen.

Nilgun Yerli en Mark Koudijs in 'Turkse troel integreert'

Toch zijn er vaak betrekkelijk gemakkelijke manieren om contacten te leggen.

"Contacten met allochtone vrouwen uit de eerste generatie beginnen vaak heel simpel", vertelt Samira Alla. "De vrouwen wilden eerst alleen fietsles. Dat kregen ze en hier waren ze heel tevreden over. Er wordt met anderen over gesproken en daardoor wordt de kring steeds groter. Hiermee wordt ook het vertrouwen groter, komt men meer voor elkaar op en staat men voor elkaar klaar."

"Kijken naar wat er al aanwezig is en daarop nieuwe structuren bouwen", stelt Antoinette Arts van de Werkgroep Sociale Velligheid Kanaleneiland. Zij hebben weinig problemen wat betreft de deelname van allochtone vrouwen, aangezien zij multicultureel zijn gestart. De problemen in het samen werken worden niet onderschat, maar men is vooral op zoek naar overeenkomsten. Multicultureel werken is gewoon een gegeven. Ook hebben zij toneelspelen gebruikt om dingen duidelijk te maken en dit maakte zichtbaar dat de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen. □

Willem Arts stelt dat we vaak teveel als bekend veronderstellen. "Praten, communiceren en dingen echt benoemen is belangrijk. Gezamenlijk stilstaan bij de manier van wonen en kijken." Ramazan Ekizi geeft aan dat het belangrijk is dat er tolken zijn. Dit kunnen mensen uit de eigen wijk zijn die de Nederlandse taal beter beheersen en zo voor hun landgenoten kunnen vertalen. Ook Samira Alla geeft aan dat hulp met de taal, veiligheid en ondersteuning in het algemeen, belangrijke zaken zijn. Een ander punt dat zij aanstipte is de manier van met elkaar praten. Als mensen tegen je zeggen: "Dat doe je maar in Marokko, maar niet hier", dan luister je niet. Het is belangrijk om uit te leggen wat je bedoelt.

Wat tot slot helaas in de discussie niet meer aan de orde kon komen is dat in de diverse projecten voornamelijk allochtone vrouwen actief zijn. Op de vragenformulieren die deelnemers konden invullen stond dan ook vaak: "Waar blijven de mannen?"

Partners in sociale sponsoring

Mooi zo Goed zo, Den Bosch kreeg doorstart

Op 23 september 1998 werden 18 sociaal aandelen verkocht. Eén ervan ging naar FC Den Bosch. Vlnr. Burgemeester Rombouts, Paul van der Kraan, directeur FC Den Bosch, Jan de Rond, Mooi zo Goed zo, Henk Hoefsloot, commissaris van politie.

"Mooi zo Goed zo, Den Bosch Beter" koppelt de energie en creativiteit van bedrijven en instellingen. Het afgelopen jaar heeft vooral in het teken gestaan van de ontwikkeling van het project in een nieuw concept. In februari 1998 is besloten om het project na 1998 voor een tweede periode van drie jaar te continueren. In het najaar van 1998 startte een wervingscampagne voor sociaal aandeelhouders. Het bestuur en de businessclub

van FC Den Bosch hebben een belangrijke rol bij de wervingscampagne van sociaal aandeelhouders gespeeld. 32 bedrijven/organisaties tekenden op het sociaal aandeel in met een totale waarde van f 80.000,- per jaar (in totaal f 240.000,- voor de periode 1999 tot 2001). Per 1 februari 1999 is de naam van het project veranderd van 'Mooi zo Goed zo, Den Bosch Beter' in 'Mooi zo Goed zo, Partners in Sociale Sponsoring'.

Volgens de coördinator van het project, Jan de Rond is de 'positie' van de Mooi Zo, Goed Zo-coördinator eigenlijk een voordeel. Wat dat betreft lijkt deze wel op die van de opbouwwerker uit het verleden. Het ontbreken van een 'positie' in het krachtenveld van overheid en instellingen levert een onafhankelijkheid op die het mogelijk maakt daadwerkelijk vernieuwend bezig te zijn. Het project in Den Bosch wordt inmiddels privaat gefinancierd en kent een 'onbureaucratische' werkwijze. In de samenwerking met bedrijven is sprake van een ontwikke-

ling naar toenemende concreetheid in het handelen. Zo wordt in het bedrijfsleven onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van financiering in: krijg-, leen- en koopgeld. Subsidie wordt daar afgedaan als 'krijggeld', dat wil zeggen de overheid geeft geld om een aantal producten tot stand te laten komen die in vele gevallen hoe dan ook zouden moeten worden gerealiseerd, hetzij vanwege het meerjarige karakter van de subsidie, hetzij omdat het voortvloeit uit politieke afspraken.

'Leengeld' is geld dat wordt verstrekt om te investeren en moet dan ook weer worden terugbetaald (met rente). 'Koopgeld' is waarachtig verdiend geld, en kan na aftrek van kosten worden behouden. In het bedrijfsleven is iedere afspraak een produkt, je moet dus doen wat je belooft. Dit soort 'stijlkenmerken' vormen inmiddels het handelsmerk van Jan de Rond.

Dit blijkt wel uit het feit dat begin 1998 het idee opkwam om sociale aandelen uit te geven. Onder het motto 'Wat Ajax kan, kunnen wij ook' werd flink geworven onder Bossche ondernemers. De steun die daarbij werd verleend door FC Den Bosch bleek van grote waarde. Het bestuur van FC Den Bosch en de businessclub zijn bereid gevonden actief mee te werken aan de wervingscampagne van sociaal aandeelhouders. Door hen werd een bijeenkomst belegd die in het teken stond van de toekomstvisie van FC Den Bosch en Mooi zo Goed zo. Op die avond van 23 september 1998 waren 60 personen aanwezig die 40 bedrijven/organisaties vertegenwoordigden. Aan deze avond werkten de volgende sleutelpersonen mee: de burgemeester mr.dr. A.G.J.M. Rombouts, de heer dr. J. Schouten, voorzitter van FC Den Bosch, de heer P. Bak, directeur Würth

Nederland bv en mevrouw drs. J.W. Luichies, districtsmanager Randstad Uitzendbureau bv. Op deze avond zelf hebben 18 bedrijven en organisaties zich ingeschreven als sociaal aandeelhouder Mooi zo Goed zo met een waarde van f 26.250,- per jaar. (Zie foto)

Na deze bijeenkomst is een wervingscampagne voor sociaal aandeelhouders gestart. Eind december 1998 hadden 32 bedrijven/organisaties ingetekend op het sociaal aandeel met een totale waarde van f 80.000,- per jaar. Door consequent te zoeken en te streven naar vertegenwoordiging van zowel bedrijfsleven als maatschappelijke organisaties en overheid in de verschillende onderdelen van Mooi zo Goed zo is in Den Bosch een goede voedingsbodem gelegd voor het maken meerjarige afspraken.

Tendens

Reeds vorig jaar constateerde Mooi zo Goed zo dat maatschappelijk ondernemen een opkomende trend is. "Sponsoring heeft in Nederland een hoge vlucht genomen. Het dichtdraaien van de subsidiekraan heeft de groei van het aantal sponsoraanvragen in de hand gewerkt. Aan de andere kant willen steeds meer bedrijven hun imago kleur geven door hun naam te verbinden aan een instelling of evenement waarmee ze graag geassocieerd willen worden. De groei geldt dus zowel vraag als het aanbod. (...) Het mes snijdt daarbij aan twee kanten. (...) Als het goed wordt ingevuld, wordt 'sponsorschip' meer en meer 'partnership'. (Uit: ING Aandeelhoudersbulletin: "Sponsoring ontwikkelt zich tot partnership"; oktober 1997) Deze stap komt in 's-Hertogenbosch concreet tot uiting in de driejarige afspraken die gemaakt zijn met de sociaal aandeelhou-

ders rondom de continuering van het project. Deze ontwikkeling is verder vorm gegeven door de naamsverandering van het project van 'Mooi zo Goed zo, Den Bosch Beter' in 'Mooi zo Goed zo, Partners in Sociale Sponsoring'.

Uit een analyse van de projecten van de afgelopen drie jaar blijkt dat het merendeel van de project-aanvragers bestaat uit relatief jonge vrijwilligersorganisaties met een minimum aan formele structuren en regels. Groeperingen die zich met liefde en plezier werpen op een behoefte die zij in de buurt, wijk of plaats hebben geconstateerd. Door middel van Mooi zo Goed zo zijn het plaatselijk bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en overheid in de gelegenheid om, snel en flexibel in te spelen op plaatselijke sociale- en maatschappelijke ontwikkelingen met een minimum aan bureaucratie, energie en tijdverlies.

Een andere aardige tendens die Jan de Rond bespeurt is dat bedrijven die projecten sponsoren in de wijk, ook zelf vragen om projecten te kunnen sponsoren. Daaruit blijkt dat er naast een behoefte van allerlei bewonersgroepen en vrijwilligersorganisaties aan sponsoring, ook een behoefte bij het bedrijfsleven te bestaan om op deze wijze een visitekaartje af te geven aan de samenleving. Dit jaar loopt er weer een nieuwe campagne om sociale aandelen te verkopen, ditmaal onder de titel 'Kieskeurig, Kieskleurig'. In de afgelopen weken zijn 2300 adressen via direct mail benaderd met het verzoek om een sociaal aandeel te kopen.

Integratie in perspectief

Bij Sdu Uitgevers verschenen dit voorjaar het RMO-advies Integratie in perspectief en de bijbehorende achtergrondstudie De positionering van het Nederlandse minderhedenbeleid in vergelijkend perspectief. In het advies beantwoordt de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) de volgende vragen van de regering:

- * Treedt bij ongewijzigd beleid een verdere marginalisering op van specifiek bijzondere groepen?
- * Zijn er nieuwe strategieën nodig om belemmeringen die aan de stagnerende integratie tegen grondslag liggen weg te nemen?

- * Welk overheidsbeleid is daarbij nodig?
- * Zijn specifieke interventies van de overheid wenselijk op het gebied van sociale cohesie, werkgelegenheid en armoede?

In de uitwerking is de nadruk komen te liggen op de integratieproblematiek van etnische groeperingen. Het integratievraagstuk van etnische groeperingen zal in de toekomst sterk in belang toenemen. Dit komt onder andere door een voorziene verdubbeling in aantal en een concentratie van achterstand. De RMO heeft zijn beleidsaanbe-

velingen daarom op de langere termijn geconcentreerd.

Integratie in perspectief - ISBN 90 399 1533 4, prijs f 29,75.

De positionering van het Nederlandse minderhedenbeleid in vergelijkend perspectief - achtergrondstudie, ISBN 90 399 1534 2, prijs f 31,50.

Kiosk

door Jos van Meeuwen

"Staatssecretaris Remkes van Volkshuisvesting trekt 4,29 miljard uit voor stedelijke vernieuwing in de komende vijf jaar," kopte de *Volkscrant* op 29 juni 1999. Het geld is bedoeld om de leefomgeving van de steden te verbeteren door een samenhangende aanpak, gericht op de kwaliteitsverbetering van woon- en werkmilieus in de vorm van herstructurering van naoorlogse wijken, bodemsanering, betaalbare nieuwbouw en het tegengaan van milieuhinder, etc. In totaal is de komende tien jaar tien miljard beschikbaar voor het zogenaamde Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) dat behalve een ontschotting van subsidiestromen ook een andere wijze van sturing en plantoetsing met zich mee moet brengen. Remkes en Van Boxtel, minister van Grote Stedenbeleid en Integratie, streven naar de integratie van het ISV en het grote stedenbeleid. In het *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* (mei 1999) plaatst Jan Franke kritische kanttekeningen bij de beleidsvoornemens. Hij wijst op de spanning tussen de bestaande departementale verkaveling en de voorgenomen integrale aanpak. Ook voorziet hij problemen bij de ontwikkeling van transparante criteria voor de toetsing van aanvragen en uitvoering van stedelijke plannen. Franke stelt voor om het oordeel over de kwaliteit van de planontwikkeling over te laten aan visitatiecommissies, bestaande uit onafhankelijke deskundigen, zoals inmiddels gebruikelijk is in het hoger onderwijs.

Wonen in de 21e eeuw

"De Agenda is al met al niet veel meer dan een reclamefolder waarin de hoofdfilm wordt aangekondigd. Om voldoende mensen naar de bioscoop te lokken, worden enkele wilde statements gelanceerd. Het valt zwaar om deze losse flodders serieus te nemen. Ik hoop dat de film beter is."

Hugo Priemus levert in hetzelfde nummer van het *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* commentaar op de VROM-nota 'De agenda voor de discussie over het woonbeleid in het eerste decennium van de 21e eeuw', die verscheen in april. Volgens Priemus oogt de nota als het product van een reclamebureau 'dat deze keer geen auto maar een (mogelijk) woonbeleid aan de man brengt, losgezongen van maatschappelijke dwarsverbanden en wisselwerkingen.' Als het aan de bewindslieden op VROM ligt heeft de term volkshuisvesting in de 21e eeuw afgedaan: de volgende eeuw moet de eeuw worden van woonbeleid, woonmaatschappijen, woonboulevards en woonconsumenten. In dit fraaie toekomstbeeld van 'zonnig vraaggestuurd wonen' passen geen migranten, statushouders, daklozen, verslaafden, geestelijk gehandicapten en werkloze jongeren. De nota gaat voorbij aan de milieuproblematiek en de behoefte aan duurzaam bouwen. De nota spreekt zich uit voor het beginsel van keuzevrijheid zonder in te gaan op de vraag hoe die keuzevrijheid zich verhoudt tot het voorraadkarakter van de woningmarkt. De conclusie van Priemus laat niets aan duidelijkheid over: "Geen evaluatie

van het beleid in de jaren negentig. Geen doorwrochte analyse van de actuele ordening en sturing. Geen probleemanalyse van woningmarkt en woningbouwmarkt, geen analyse van woningvoorraad, woningproductie, woonomgeving en woonvraag. Geen blik over de grenzen onder het motto: wat kan de Europese integratie voor het bouw en wonen in Nederland betekenen: wat kunnen we van het buitenland leren?"

Remi Poppe en Paulus Jansen verwoorden in het *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* de bedenkingen van de Socialistische Partij tegen de bevordering van het eigen woningbezit. Onder de titel 'Homogeniteit of heterogeniteit!' stellen Nicole Smakman en Sako Musterd de vraag wat er tegen is op de toenemende ruimtelijke segregatie van hoge en lage inkomens: 'de yup in de grachtengordel en de kansarme in naoorlogse sociale huurflats.' Waarbij de laatste geconfronteerd wordt met sterk stijgende woonlasten.

Het grote PRIVATISERINGsdebat

"Wij zijn eigenlijk tegennatuurlijke ondernemingen, want we houden ons vooral bezig met de niet-koopkrachtige vraag. Als marktpartij zou dat ten koste gaan van je rendement, dus begin je daar gewoonweg niet aan."

In zijn discussienota staat staatssecretaris Remkes een verregaande privatisering voor van de woningbouwcorporaties 'van oudsher de achtervanger voor de lage-inkomensgroepen.' Daarmee legt hij de bijl aan de wortels van de volks-

huisvesting, schrijft hoofdredacteur Pieter de Mos in zijn blad *Renovatie & Onderhoud* (aflevering juni 1999, een uitgave van Ten Hagen & Stam, tel. 070-3045700). Veel corporaties hebben moeite met de marktgerichte beweging, die Remkes voorstaat. Met name de relatief arme corporaties in de grote steden wacht een moeilijke opgave: met minimale middelen het moeilijkste deel van de voorraad in stand houden. *Renovatie & Onderhoud* noodde op 27 april jl. zeven corporatiedirecteuren aan tafel om te discussiëren over 'de moeilijkste beslissing in het bestaan van de corporatiesector.' Hun voorlopige conclusie: "We moeten nog eens goed nadenken over de vorm waarin we onze nieuwe vrijheid gieten".

Grote Stedenbeleid

De jongste aflevering van het wetenschappelijk tijdschrift *Bestuurskunde* (nr. 3, jrg.8, 1999; het tijdschrift wordt uitgegeven door Elsevier bedrijfsinformatie ten behoeve van de leden van de Vereniging voor Bestuurskunde en verschijnt 8 keer per jaar) staat geheel in het teken van een bestuurskundige analyse van het grote stedenbeleid. S. Denters, O. van Heffen en H.M. de Jong behandelen in hun eerste bijdrage de betekenis van de convenanten tussen Rijk en gemeenten over de verruiming van de lokale beleidsvrijheid voor de constitutionele verhoudingen in het Nederlands binnenlands bestuur. In hun tweede bijdrage gaan zij in op de vraag 'of en hoe gemeenten hun beleidsruimte daadwerkelijk benutten' en zo nee, welke mogelijke factoren een innovatieve en op de lokale omstandigheden afgestemde aanpak in de weg staan. R. van der Wouden van het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt vervolgens de vraag 'of de huidige concentratie op 21 stedelijke gemeenten niet te veel is toegespeden op bestrijding van sociale achters-

tanden en te weinig op een marktgerichte stimulering van bedrijvigheid in stedelijke agglomeraties.' De Eindhovense burgemeester R. Welschen, voorzitter van het beraad van 21 middelgrote gemeenten die aan het grote stedenbeleid deelnemen (G21), maakt tenslotte vanuit gemeentelijk oogpunt de tussenbalans op van vier jaar grote stedenbeleid en schetst het toekomstperspectief.

Duurzaam Bouwen

"De bouw kent allerlei anecdotische kennis, sterke verhalen en vuistregels, maar een algemeen geldig geachte kennis van het duurzaam bouwen ontbreekt."

Het rijksbeleid wil het duurzaam bouwen bevorderen. In 2000 moet 80% van de nieuwe woningen bestaan uit 'dubowoningen'. Bovenstaande uitspraak van Priemus op een 'dubo-expertmeeting' geeft aan dat er nog veel moet gebeuren voor duurzaam bouwen een wezenlijke bijdrage zal leveren aan een werkelijke vermindering van de milieubelasting. Voor het zover is moeten 'vooral institutionele belemmeringen, zoals financiële, bestuurlijk-juridische, sociaal-psychologische en kennisbarrières' worden weggenomen, schrijft Josine Crone in haar artikel over Naar een duurzaam 2030 in *Bouw* (juni 1999), een maandelijks verschijnend vakblad over woningbouw, utiliteitsbouw, ruimtelijke ordening, architectuur en bouwtechniek (een uitgave van Elsevier bedrijfsinformatie). Duurzame woningbouw heeft bovendien te kampen met een imagoprobleem: 'Het is soft, het is te duur, het is iets voor idealisten, het is soms zelfs ongezond, kortom duurzaam bouwen is bij voorbaat verdacht.' Daarom is er behoefte aan 'verruiming van het duurzaamheidsbegrip naar langdurigheid, betrouwbaarheid en levensduuroptimalisatie.'

Sander Gelinck en Dirk Dubbeling gaan in *Bouw* in op het Nationaal Pakket Duurzame Stedebouw, 'een gestructureerde bundeling van kennis en ervaring op het gebied van duurzame stedebouw' dat kan dienen als hulpmiddel bij de ontwikkeling van nieuwe bouwlocaties en de herontwikkeling van bebouwde locaties. Ook laat het blad drie praktijkvoorbeelden (de ontwikkeling van een VINEX-uitleglocatie, de herontwikkeling van een woonwijk uit de jaren zestig en de verandering van een bedrijventerrein in een woon-, werk- en recreatiegebied) zien van duurzame stedebouw in Nederland. Daarnaast bevat het blad artikelen over duurzaam ontwerpen en bijzondere architectuur en schrijft Vincent Bakker over gemeentelijke grondbedrijven en erfpacht in Nederland.

Kinderen spelen met de openbare ruimte

"Stuur kinderen met een fotocamera de wijk in om leuke, niet leuke, gevaarlijke en verboden plekken vast te leggen. Laat ze met een bouwdoos hun ideale straat inrichten."

Op deze manier werden kinderen, de speelexperts bij uitstek, ingeschakeld bij de voorbereiding van het speelruimteplan voor de Arnhemse wijk Geitenkamp. Steeds, de 'documentaire kwartaaluitgave' van advies- en ingenieursbureau ARCADE HEIDEMIJ ADVIES voor het management en beleidsmedewerkers van gemeenten, samenwerkingsverbanden, provincies, waterschappen, (regionale directies van de) Rijksoverheid, woningbouwcorporaties en projectontwikkelaars (Afdeling Communicatie: 026-377 82 34), doet verslag (nr. 2, jrg. 15). Volgens kinder- en jongerenwerkster Titia Lefers was het vooral opvallend dat de kinderen bij de inventarisatie veel over bleken te hebben voor veiligheid.

Het blad besteedt ook aandacht aan het integraal stedelijk vernieuwingsbeleid van Leeuwarden, dat moet resulteren in 'een aantrekkelijke woonstad voor alle inkomensklassen.' De gemeente eist in de totaalaanpak nadrukkelijk de regisseursrol op.

De duurzame netwerksamenleving

"In 2030 is de samenleving doordrenkt van informatie. Het fysieke en het virtuele zijn niet meer van elkaar te onderscheiden. Basale behoeften aan liefde, geluk en een dak boven het hoofd blijven, maar krijgen anders vorm."

Zo introduceert *Openbaar Bestuur magazine* (een uitgave van Samson) het artikel, waarin Marcel Bullinga een toekomstbeeld schetst van de Nederlandse samenleving in het kader van het zomerse themanummer over De toekomst. Daarin gaat het vooral over de consequenties van de ontwikkelingen op het gebied van de informatie- en communicatietechnologie voor de rol van de overheid. Volgens de geraadpleegde ICT-deskundigen zal de centrale overheid terrein verliezen aan individuele burgers en maatschappelijke organisaties: "Het nieuwe draagvlak voor politieke besluitvorming zal tot stand moeten komen via elektronische debatten waaraan duizenden burgers en hun belangenorganisaties meedoen. Zo zullen afgewogen oordelen tot stand komen, beter dan een volksverteenwoordiging vermag." Ook de zakelijke dienstverlening van de overheid zal volgens de ICT-deskundigen een metamorphose ondergaan: "De burger kan straks op elk moment en vanaf elke plek zaken doen met overheidsinstanties, zoals hij dat ook met virtuele bedrijven kan doen: 24 uur per dag. Hij kan dan gebruik maken van een in computers en smartcards ingebouwde 'persoonlijke intelli-

gente agent', die zorgt voor vergunningen en uitkeringen, die belastingformulieren invult en die je adviseert tijdens een elektronisch debat. De toekomst is aan de virtuele ambtenaar!"

Paul Kuypers ziet 'politieke structuren oplossen in een conglomeraat van netwerken en functionele structuren'. Dat veronderstelt een maatschappij met verantwoordelijke burgers, 'die permanent willen participeren in elektronisch gestuurde "group decision rooms"'. Tegenover de bevolgen verhalen over de toekomstige 'informatie' staan de nuchtere kanttekeningen van de sceptici. Ed van Thijn bijvoorbeeld, betwijfelt of het primaat van de computer dat van de politiek ooit zal vervangen. Politiek blijft volgens hem mensenwerk. Wel voorziet hij dat de politiek diffuser zal worden en dat de overheid zal 'kantelen'. Willem Bredveld noemt ICT 'een hulpmiddel, meer niet.' Volgens hem blijft het parlement onmisbaar.

□

"Binnen zonder kloppen"

een ander verhaal over de Nederlandse immigratiepolitiek

door Ron Konijn*, KPMG Bureau voor Economische Argumentatie

Toen ik gevraagd werd om Binnen zonder kloppen, Nederlandse Immigratiepolitiek en de economische gevolgen van Pieter Lakeman te recenseren kwamen twee herinneringen bij mij op. De eerste herinnering betrof mijn docent Nederlands op de middelbare school. Deze aimabele man besteedde een van zijn boeiende lessen aan het wezen van literatuurkritiek. Hij besloot zijn les met de waarschuwing vooral op te passen met de titel van een boek. Een goede en dus kwaadwillende criticus vindt daarin al gauw de stok om de schrijver mee te slaan. In dat verband wees hij op een boek van een nu vergeten schrijver met de titel "Er wordt aan de deur geklopt". Het blijktbaar niet zo goede boek werd in de krant met een tweewoedige recensie neergesabeld: "Niet opendoen". Ondanks de slechte kritieken die ik over "Binnen zonder kloppen vernam" heb ik toch maar besloten zijn boek open te doen.

Twee verhalen

In zijn voorwoord schrijft Lakeman dat de sociale en culturele kant van de migratie reeds voldoende beschreven is, maar dat een gedegen macro-economische analyse van de kosten en baten tot nu toe ontbreekt. In zijn boek toont Lakeman aan dat dit inderdaad het geval is. Tevens toont hij aan dat hij zelf ook niet tot een integrale macro-economische analyse in staat is. Omdat dit genoegzaam aangetoond is door andere recensenten (onder meer kort maar krachtig door Hugo Keuzenkamp in Economische Statistische Berichten van 21 mei 1999) vroeg ik mij af of een integrale en methodische behandeling van zijn boek nu nog interessant is. Ik denk van niet en daarom gooi ik het in deze recensie over een andere boeg. Hiervoor sluit ik aan bij de tweede herinnering die 'Binnen zonder kloppen' bij mij oproept. Ik moest denken aan het rapport 'De economische betekenis van minderheden op de arbeidsmarkt' dat ik samen met

een aantal collega's in 1994 voor het ministerie van Binnenlandse Zaken heb ik geschreven. Het verhaal van Lakeman en van mij en mijn collega's hebben twee zaken gemeen:

1. Ze proberen op een economische wijze naar immigratie te kijken, zij het dat ze telkens andere gedeeltes van de economische theorie gebruiken. Lakeman probeert in zijn boek tot een macro-economische berekening van de kosten en baten van immigratie te komen. In 'De Economische Betekenis van Minderheden op de arbeidsmarkt' is het uitgangspunt anders. Hierin wordt op basis van een statistische analyse berekend wat de economische effecten van minderheden zijn op de economie vanuit drie separate invalshoeken: minderheden als werknemers, ondernemers respectievelijk consumenten. Hierbij is alleen gekeken naar de opbrengsten;
2. Beide publicaties zijn aangevallen vanwege methodische onvolkomenheden. Zo stelt Keuzenkamp in ESB terecht dat Lakeman niet naar de marginale kosten en opbrengsten kijkt. Een kritiekpunt op het rapport van mij en mijn collega's luidde destijds dat er geen sprake was van een integrale economische analyse waarin de wisselwerking tussen de verschillende economische effecten verdisconteerd was. Hoewel de onderzoeksopzet dit niet toeliet, was dit was inderdaad een beperking van de analyse die we destijds hebben verricht.

Twee invalshoeken

Als ik 'Binnen Zonder Kloppen' lees vind ik het gebruik van economische theorieën en methodische onvolkomenheden echter minder belangrijker dan een andere vraag. Met welke invalshoek benadert de schrijver het probleem en wat wil hij met zijn analyse bereiken? Lakeman is dubbel in zijn bedoelingen. In zijn inleiding geeft hij aan dat hij als kritische burger die het goed voor heeft met de BV Nederland graag een (blijkbaar) objectieve bijdrage wil leveren aan de immigratiediscussie. Enerzijds door de feiten op een rijtje te zetten en anderzijds door het leveren van een tot nu toe ontbrekende macro-analyse van kosten en baten. Zelfs de niet in onze immigratiepolitiek ingevoerde lezer komt er echter snel achter dat Lakemans bedoelingen elders liggen. Hij gebruikt de economische theorie om aan te tonen dat de kwalitatieve

en gekwantificeerde economische argumenten voor immigratie die door de regeringen en belangenbehartigers sinds de jaren vijftig zijn aangedragen niet deugen. Het boek staat vol met deelconclusies dat immigratie minder oplevert en meer kost dan gedacht door onze beleidsmakers. Hierdoor wil Lakeman de indruk wekken dat Nederland zonder immigratie per saldo beter afgeweest zou zijn, hoewel hij dit nergens expliciet stelt en gezien de gebreken in zijn analyse ook niet aantoont. Het zou de schrijver sieren als hij hiervoor openlijk uitgekomen zou zijn. In 'De economische betekenis van minderheden voor de Arbeidsmarkt' hadden we een ander doel. Onderzoeken wat de positieve bijdrage van minderheden aan de economie is en hoe die gemaximaliseerd kan worden. Het uitgangspunt daarbij was niet om aan te tonen of de immigratiepolitiek van na de oorlog wel verstandig is geweest. De bedoeling was eerder om te onderzoeken op welke wijze de aanwezige minderheden en inkomende migranten een optimale bijdrage aan de economie kunnen leveren. Het impliciete uitgangspunt daarbij is dat de huidige minderheden gewaardeerde medeburgers zijn en Nederland altijd een zekere mate van (asiel)immigratie zal kennen.

Twee mensbeelden

Hoewel ik bedrijven ken die tegenwoordig zelfs de economische waarde van hun werknemers op de balans zetten, blijft het een riskante onderneming om mensen economisch te waarderen. Wie dat doet begeeft zich al snel op het hellende vlak waarop Lakeman is uitgegleden. Hij wekt de indruk dat hij kijkt naar migranten als een varkensboer in de bio-industrie. Wat kost het om ze te in te kopen? Hoeveel nakomelingen produceren ze? Hoe lang kunnen ze blijven leven? Hoeveel afvalstoffen produceren ze? Kost de huisvesting niet te veel? Kunnen we beter geen kippen houden in plaats van varkens als de vleesprijs daalt? Ik vind dat, wat de uitkomst ook moge zijn, je de economische theorie nooit mag gebruiken om te kijken of het wenselijk is om groepen mensen bij onze maatschappij te betrekken of juist buiten te sluiten. Dit getuigt in mijn ogen van een verkeerd

mensbeeld. De economische theorie mag en kan wel gebruikt worden om te kijken op welke wijze bepaalde groepen mensen het beste ingezet of geholpen kunnen worden. Of het nu om migranten gaat, academici of

bejaarden. Deze normatieve benadering die ik voorsta gaat uit van een mensbeeld waarin de (meer)waarde van een medemens geen uitkomst is van een berekening is maar een principieel uitgangspunt.

* Ron Konijn heeft dit artikel op persoonlijke titel geschreven.

Een bijzondere conferentie in het Friese Sumar

door Johannes Spyksma

In het voorjaar vond er in mijn woonplaats, het Friese dorp Sumar, een bijzondere conferentie plaats. Een aantal in het buitenland gelede contacten brachten me op het idee enkele praktijkmensen uit de samenlevingsopbouw uit te nodigen voor een kleine conferentie. Om van elkaar te horen hoe we werken en te ervaren wat we van elkaar kunnen leren. En zo reisden naar Friesland: John Pearce en Alan Tufts, twee Schotse gemeenschapswerkers. Thomas Wehinger, een werker uit Zuid-Duitsland en twee in de gemeenschapssector werkzame vrouwen uit Zuid-Engeland: Renate Ruther-Greaves en Birgit Laue (beiden afkomstig uit Duitsland, maar nu in Engeland werkzaam).

Het eerste dagdeel werd gewijd aan een kennismaking. Lambert Mulder, hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Rijksuniversiteit Groningen, hield een inleiding over enkele aandachtspunten, die bij een vergelijking van methoden op dit terrein gebruikt kunnen worden. Dit aan de hand van een artikel van de Amerikaan Jack Rothman. 1) Het betrof punten als: de wijze van doelbepaling; de veranderingsstrategie; kenmerkende tactieken en technieken; de werkersrol en de beïnvloedingswijze.

Vervolgens presenteerden de Engelse vrouwen hun *Toolsproject*. Ze werken in Hastings in Zuid-Engeland aan het tot stand komen van een databank die werkers en groepen een overzicht biedt van methoden, technieken en casestudies op het terrein van de samenlevingsopbouw. Daarbij wordt een gebruik gemaakt van geavanceerde computersystemen. Personen en groepen kunnen via Internet van de databank gebruik maken. Daarnaast hebben ze in het gebied waar ze werken ook hun eigen aanpak voor samenlevingsopbouw ontwikkeld. Deze past binnen de Engelse community-development traditie. Daaropvolgend gaf een stafkracht van het *Neuland Team* uit Aulendorf in Zuid-

Duitsland een toelichting bij zijn wijze van werken. Hij opereert in opdracht van gemeentebesturen veel in Oost Duitsland, waar na de Wende op het terrein van de samenlevingsopbouw veel staat te gebeuren. Zijn planmatige aanpak heeft een groot aantal kenmerken van 'action research'. Om die reden maakt Wehinger ook deel uit van een studiegroep aan de Universiteit van Tübingen, die zich op dit terrein beweegt. Geheel andere ervaringen werden gemeld uit Schotland waar een oud-medewerker van de *Corrum Trust* in plattelandssituaties en op afgelegen eilanden op geheel eigen wijze de gemeenschaps-opbouw gestalte geeft. Hierbij wordt een integrale aanpak toegepast, waarbij de economische, sociale en culturele ontwikkeling van de gebieden aan elkaar wordt verbonden. Dit levert leefbaarheidsprojecten op waarbij de vaak kleine aantallen bewoners van de eilanden intensief worden betrokken. In Schotland is -gezien de achterstand op veel gebieden- de motivatie om aan zulke projecten deel te nemen erg groot.

Het laatste dagdeel van de conferentie was onder meer gewijd aan de presentatie van de in Groot Brittannië ontwikkelde *social auditing*. Dit is een methode om de maatschappelijke oogmerken en resultaten van de door organisaties ondernomen activiteiten helder te krijgen en te evalueren. Deze methode heeft in het Britse Koninkrijk een enorme vlucht genomen.

Pearce heeft samen met anderen 'Social auditing for Small Organisations': a workbook for trainers and practitioners' uitgegeven. 2) Het handboek bestaat uit een achttal onderdelen: algemene inleiding; het vaststellen van de doelen en activiteiten; het samenstellen van een overzicht van betrokkenen; de indicatoren en punten van beoordeling; het voeren van een boekhouding; het jaarverslag; het verificatieproces en het beoordelingspanel en de afsluitende activiteiten. Tenslotte presenteerde ik mijn in de Friese gemeente Achtkarspelen ontwikkelde *Weefmethode*. Een aanpak waardoor getracht wordt een op zelfontwikkeling en

het versterken van de sociale cohesie gericht en samenhangende ontwikkeling op gang te brengen. De methode is onlangs in eerste versie door een samenwerkingsverband van het Landelijk Centrum Opbouwwerk, het van Hall Instituut en de Rijksuniversiteit Groningen uitgegeven. 3) De afsluitende bespreking was gewijd aan de vraag of en -zo ja- hoe de deelnemers op basis van de opgedane ervaringen door zouden gaan. De resultaten van de conferentie gaven volgens allen meer dan voldoende aanleiding de contacten voort te zetten. Bij de presentatie kwam naar voren hoe bij het begin van een proces van samenlevingsopbouw door de deelnemers verschillende aanpakken worden gevolgd en hoe daarbij steeds knelpunten optreden. Reden waarom besloten werd in eerste instantie op de vraag 'how to start?' onze aandacht te richten.

De mogelijkheid wordt onderzocht om in november van dit jaar op een conferentie van het 'European Network for Economic Self-Help and Local Development' in Gent in België een workshop over dit onderwerp te organiseren. Een aantal deelnemers uit Oostenrijk en Oost-Duitsland, waarmee ondertussen contacten zijn gelegd, zullen daarbij mogelijk ook worden uitgenodigd. Ook belangstellenden uit de lezerskring van dit blad kunnen zich voor de genoemde workshop op onderstaand adres opgeven.

Nederlands contactpersoon: Johannes Spyksma, Heerenweg 26, 9262 SG SUMAR.

Noten:

1. Rothman, J., *Three models of Community Organization Practice, Social Work Practice* 1968, New York: Columbia University Press, 1968.
2. Voor inlichtingen: Peter Raynard, New Economics Foundation, Cinnamon Hous, 6-8 Cole Street, London SE1 4HY, UK.
3. Te bestellen bij LCO-Zwolle. Telefoon: 038-423 2112

Stad en wijk: verschillen maken kwaliteit

door Fenny Gerrits

In het nieuwste VROMraad-advies worden verschillen positief gewaardeerd.

Stedelijke vernieuwing moet vooral tegemoet komen aan de gevarieerde woonwensen van mensen, die nu in de steden wonen en zij die er graag zouden willen wonen. Er moeten meer keuzemogelijkheden zijn voor de huidige bewoners, zodat zij geen reden hebben om de stad te rug toe te keren omdat de woning van hun voorkeur niet te vinden is. Dit moet het belangrijkste motief zijn voor een beleid van stedelijke herstructurering en niet zozeer het tot stand brengen van een andere bevolkingssamenstelling. Na weergave van de belangrijkste aanbevelingen uit het advies, vraagt de redactie twee VROMraad-leden, Margriet Meindersma en Jan Willem Duyvendak om nader commentaar.

Een beleid dat te veel gericht is op het aantrekken van huishoudens met hogere inkomens van buiten de stad schiet zijn doel voorbij. De omvang van die groep is niet alleen beperkt, maar ook schiet de aandacht voor de bestaande bevolking dan te kort. Tussen en binnen de steden bestaan er verschillen (woningvoorraad, bevolking). Deze verschillen hoeven niet uitsluitend als een probleem gezien te worden. Integendeel: in veel gevallen kunnen verschillen juist als kwaliteit aangemerkt worden. Niet het wegwerken van verschillen tussen steden en in de steden tussen de verschillende wijken moet centraal staan, maar het bieden van keuzemogelijkheden aan bewoners en het tegengaan van uitsluiting. Elke wijk heeft daarbij zijn eigen bijzonderheden en eigen kwaliteiten. Uitgaan van gemiddelden kan de kwaliteit van het verschil te niet doen. Verschillen moeten echter niet op uitsluiting zijn gebaseerd. Keuzevrijheid voor iedereen en waardering voor het verschil liggen in elkaars verlengde.

Dit is de kern van de aanbevelingen in het advies van de VROMraad "Stad en Wijk: verschillen maken kwaliteit" dat op 4 juni

1999 is aangeboden aan de Minister en Staatssecretaris van VROM en aan de Minister van Grote Steden- en Integratiebeleid.

De opgaven waar steden voor staan zijn omvangrijk. Aanpassingen in de stedelijke woningvoorraad, verbetering van bedrijvigheid en de economische structuur, herwaarderen van de openbare ruimte, het zoeken naar de juiste relatie tussen stad en landschap. Maar ook de sociale problematiek in verschillende gedaanten tot uitdrukking komend vraagt om een samenhangende en structurele aanpak. Samenhang en gelijktijdigheid in de investeringen in de fysieke en sociale en economische sfeer zijn noodzakelijk.

Omvangrijke investeringen van overheden, corporaties en marktpartijen zijn nodig om de kwaliteit van woningen en woonmilieus in de steden in overeenstemming te brengen met de vraag van de bevolking. Het gaat dan om investeringen voor een periode van tenminste tien jaar. Deze investeringen moeten passen in een beleidskader, gericht op de ongedeelde stad, wat neerkomt op het bieden van ruimte aan verscheidenheid in woonmilieus.

Beleid gericht op de ongedeelde stad richt zich op het bieden van ruimte aan verscheidenheid in woonmilieus zonder uitsluiting. Verscheidenheid is gewenst door toename van de welvaart en een grote verscheidenheid aan leefstijlen, niet in de laatste plaats een variëteit in etnische zin. Een variëteit van ingrepen is nodig: de vragen zijn gevarieerd en de oplossingen zullen dan ook gevarieerd moeten zijn.

De Raad dringt er op aan om per VINEX-regio een goede afstemming te organiseren tussen de noodzakelijke herstructurering van de woningvoorraad, de VINEX-nieuwbouw en de overige nieuwbouw. Het kan niet de bedoeling zijn dat de steden door de nieuwbouw worden leeggezogen.

Met het benutten van de stuwende kant van de stedelijke diensteneconomie kan de stedelijke economie versterkt worden. Ook moeten de cultuur-historische potenties van de steden meer benut worden. De stad is een kansrijk productiemilieu voor innovatie. Mede hierom zou de kloof tussen de infor-

mele en de formele economie verkleind moeten worden.

De vorming van het Investeringsfonds Stedelijke Vernieuwing kan een belangrijke stimulans zijn om tot vernieuwing van het beleid te komen. Een meerjarig financieel perspectief en een decentrale aanpak zijn van wezenlijk belang. De bijdragen middels dit investeringsfonds zijn echter gering ten opzichte van hoge verwachtingen die gesteld worden en zijn ook beperkt als ze worden afgezet tegen de bijdragen die van corporaties en marktpartijen verwacht worden. Inmiddels is bekend hoe de gelden voor stedelijke vernieuwing verdeeld worden. Verder valt op dat de GSB-plannen en de ISV-ontwikkelingsplannen op elkaar moeten worden afgestemd om voor financiering in aanmerking te komen: beide soorten plannen moeten voor 1 november zijn ingediend bij de landelijke overheid. De ontwikkelingsprogramma's worden getoetst aan de hand van een twaalf criteria (prestatievelden). Deze criteria zijn zo geformuleerd dat gemeenten gestimuleerd worden om te "ontkokeren" en tot een brede en samenhangende aanpak van de stedelijke vernieuwing te komen.

Commentaar

Als ik VROMraad-leden Margriet Meindersma en Jan Willem Duyvendak confronteer met de uitspraak dat het advies bescheiden aandoet, in de zin dat van weidse ambities op sociaal terrein geen sprake is, knikken beide instemmend. Margriet: "Volkshuisvesting is nooit gegaan over het stapelen van stenen, er is al vanaf de Woningwet van 1901, relatie gelegd met sociale vraagstukken. Ook de volksgezondheid was een motief om tot het bouwen van goede woningen voor het volk te komen. Goede, sobere en betaalbare woningen voor het gehele volk, en die zijn de afgelopen eeuw in voldoende mate gebouwd. De nadruk gaat in de komende periode meer gelegd worden op kwaliteit en verscheidenheid. Dat betekent ook dat andere beleidssectoren uitdrukkelijker tot een coherente visie op de sociale problematiek moeten komen en er voor het ministerie van VROM slechts een beperkte rol is weggelegd."

Jan Willem: "In die zin vormt dit advies meer een oproep aan anderen dan een poging om zelf, vanuit de fysieke sector, met een doortimmerde visie op de oplossing van sociale problemen te komen. Wij vinden echter wel dat de koppeling tussen volkshuisvesting en de aanpak van sociale problemen moet blijven worden gemaakt. Daartoe hebben wij dan nu onze 'bouwsteen' bijgedragen in de vorm van dit advies."

Margriet: "Het rapport belicht inderdaad met name de fysieke kant van het verhaal, maar de onderliggende oproep is: Hou van de mensen in de stad en betrek ze bij planning! Aan plannen merk je vaak zo weinig dat er mensen in het geding zijn. In die zin kiest dit rapport ook voor meer zeggenschap van burgers over hun eigen woonsituatie. De door de corporaties geuite zorg over de recente ontwikkelingen is begrijpelijk. Het aandeel sociale huurhuizen op de VINEX-lokaties is zeer klein en zelfs de modale huurklasse is niet ruim bedeed. Daarom zeggen wij: doe alsjeblieft iets in de stad. Het is misschien wat laat, maar doe iets om mensen vast te houden. Mensen die meer geld overhebben voor hun huisvesting

zouden in de stad ook aan hun trekken moeten kunnen komen." Jan Willem: "Het advies hanteert een samenlevingsopbouw-perspectief. Mensen moeten worden aangespoord om zelf keuzes te maken en niet af te wachten op wat er 'van boven' op hen neerdaalt. Als je kiest voor een positieve waardering van het verschil impliceert dit dat meer mensen keuzevrijheid moeten krijgen."

Het VROMraad-advies is zeer positief ontvangen in beleidskringen. Dit geeft de makers van het advies hoop op de zo broodnodige verdere versteviging van de samenwerking tussen de verschillende beleidssectoren. Margriet: "De samenwerking tussen de fysieke en de economische beleidssectoren begint goed op gang te komen, de sociale sector blijft achter. Uit het advies, dat wij als VROMraad geschreven hebben, valt als belangrijkste aanbeveling te lezen dat verscheidenheid beloofd moet worden en niet de uniformiteit. Dat zou nader uitgewerkt moeten worden voor de verschillende beleidssectoren.

Decentralisatie zonder verdere randvoorwaarden is niet het geeignende antwoord." Jan Willem: "Gemeenten vullen VROM-concepten uniform in via hun programma's. Dit

geldt overigens niet alleen voor dit beleidsterrein, ook op andere terreinen zie je dit imitatie-gedrag van gemeenten dat duidt op een fnuikend gebrek aan creativiteit. In het verleden is decentralisatie niet geïmplementeerd als uitvloeisel van een keuze voor een bepaalde inhoudelijke kant, maar meer als bezuiniging. Het wordt lastig als zowel aan de top van het bestuur, als aan de lokale basis de creativiteit verloren gaat. Daarom geloof ik dat er meer moet gebeuren, en dit advies wil daartoe een aanzet geven."

Met de keuze voor het verschil kiest de VROMraad voor aanzwengeling van processen in gemeenten en wijken. Zittende bewoners in de steden moeten naast de VINEX-optie, ook de keuze hebben een huis van hun gading binnen de stad te betrekken. Daartoe moet wel eerst worden vastgesteld hoe groot de animo van de stadsbewoners is voor een dergelijke differentiatie van hun woonmilieu. Het is duidelijk dat de VROMraad hiertoe een belangrijke voorzet heeft gegeven, de ruimte is er. Wie gaat er mee aan de slag?

In Madurodam winnen de kleine organisaties

Laatste presentatie-bijeenkomst Panel Inzet & Uitkomst van Werkzaamheden op Maatschappelijk Terrein (voorheen Panel Jaarverslagen):

Panel Toetsing Inzet & Uitkomst van Werkzaamheden op Maatschappelijk Terrein voor de laatste maal 'achter de tafel'

Vlnr: Anjo Donnie, Janny de Boer, Giedus Hendriks en Joke van der Kooij-Feenstra

De Presentatie-bijeenkomst '99 van het Panel in het 'splendid' zalencentrum van Madurodam had een zodanig betrokken en levendig karakter, dat na afloop weer menig panellid zeer twijfelde over de juistheid van het unaniem genomen besluit definitief een punt te zetten achter de dertien-jarige panel-traditie. En die spontane betrokkenheid had weer alles te maken met het feit dat dit jaar uitsluitend 'kleine maatschappelijke organisaties' genomineerd waren voor een prijs, clubs met een hoog vrijwilligersgehalte.

Daarnaast werd de intensieve discussie zeer gevoerd door de vertoning van de video-film "Bedrijf en Samenleving", waarin vanuit

ondernemings-perspectief het belang van 'maatschappelijk betrokken ondernemen' werd aangesneden.

Kortom, nauwelijks een setting waarin de boodschap 'we stoppen' tot haar recht kon komen. Maar Panel-voorzitter Joke van der Kooij-Feenstra wist de pil enigszins te vergulden: de kwaliteit van de jaarverslaglegging is in de afgelopen jaren evident verbeterd. Een ontwikkeling waaraan het panel een steentje heeft kunnen bijdragen. Het is nu tijd om opnieuw te bezien met welk nieuw initiatief 'kwaliteitsontwikkeling' gestimuleerd kan worden. Een 'brainstorm'-groep zal zich werpen op de ontwikkeling van een nieuwe 'impuls-formule'. Een enkele claim is daarbij gelegd door de (eertijdse) panelgenoten, geformuleerd door panellid Jos van der Lans: "De Gradus Hendriks Trofee moet ook in de nieuwe aanpak een plaats houden.

De winnaars

In het juryrapport (Toetsingskrant) staat te lezen dat het het Panel is opgevallen dat de kleinere instelling met relatief weinig budget er in slagen veel informatie te geven met een concrete verantwoording van het werk

en in directe relatie met de samenleving. Dit is een interessante ontwikkeling. In hoeverre sluit kleinschaligheid anders aan op de vraag dan de meer technische en professionele benadering van de grotere instellingen? Of wordt het veroorzaakt door de afstand die het management heeft tot de directe werkprijktijk?

De Hoofdprijs op het onderdeel Presentatie en Vormgeving ging dit keer naar 'Blijf van mijn lijf' Zwolle. De jury: "Naast het ingezonden jaarverslag en een beleidskrant zijn vooral de voorlichtingsbrochures van een buitengewoon informatief karakter. Door het bieden van inzicht in aard en tijd van het verblijf, alsmede van de te verwachten eigen inzet en de manier waarop tot verbetering van de situatie kan worden gekomen, zijn deze brochures werkelijk vernieuwend voor de sector."

De Hoofdprijs op het onderdeel Effectiviteit ging naar Telefonische Hulpverlening Limburg, Venlo. De jury: "Deze relatief kleine instelling presenteert een uitstekende verantwoording, doordat men gebruik maakt van veel management informatie in de vorm van prestatie- en financiële gegevens. Het verslag vormt een

spiegel van de samenleving en maakt het belang van deze kostenefficiënte en preventieve vorm van dienstverlening zeer duidelijk."

De Hoofdprijs op het onderdeel 'Maatschappelijk Presteren' ging dit jaar naar de Stichting Ontmoeting Buitenlandse Vrouwen, Den Haag. De jury: "Het Panel spreekt zijn waardering uit voor dit boeiende praktijkverslag over de inzet van Nederlandse vrijwilligers, die allochtone vrouwen taallessen geven. Uit het verslag spreekt een sterke club met een warm kloppend hart in een moderne vorm van welzijnswerk."

Het Panel Toetsing Inzet & Uitkomst van Werkzaamheden op Maatschappelijk Terrain werd mede mogelijk gemaakt door:

- * Deloitte & Touche
- * Stímio Communicatieprojecten BV
- * het LCO.

(Als uitgebreidere informatie wenst over deze Toetsingsronde kunt u de Toetsingskrant opvragen, telefoon: 070-3804431.)

Panel Bedrijf en Samenleving houdt eerste happening

Project 'Puzzelen met de Ruimte' van Rabobank Nederweert valt in de prijzen

Het Panel Bedrijf en Samenleving stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het stimuleren van de betrokkenheid van het bedrijfsleven bij de samenleving. Voorbeelden van activiteiten van maatschappelijke betrokkenheid zijn bijdragen aan de leefbaarheid, sociale integratie, werkgelegenheid en onderwijs, gericht op kwetsbare doelgroepen en/of achterstandsgebieden en op het kruisvlak tussen bedrijfsleven, overheid en 'maatschappelijke organisaties en -initiatieven.'

Het Panel doet dit door middel van het beoordelen van inzendingen waarin de activiteiten van bedrijven in de samenleving worden beschreven en die tot voorbeeldwerking van anderen kunnen leiden. Voor de beste inzendingen kent het Panel prijzen toe. Het Panel ziet het tevens als haar taak 'verbindende elementen' te stimuleren. De belangrijkste beoordelings-elementen zijn:

- * originaliteit, overdraagbaarheid, continuïteit van het project

Staatssecretaris Margo Vloeghart poseert bij de 'wandelgangen' met een zonnebloem, symbool van het project Mooi Zo, Goed Zo, op verzoek van één van de bezoekers van de bijeenkomst.

- * interne en externe betrokkenheid van het bedrijf
- * maatschappelijk effect.

De beoordeling vindt plaats door middel van het plaatsen van positief kritische kanttekeningen en het geven van suggesties. Maatschappelijke participatie kent een rijkshakering aan activiteiten. Ook de manier waarop bedrijven de maatschappelijke betrokkenheid tot uitdrukking brengen is zeer uiteenlopen van aard. Het Panel ziet niet zozeer één definitie, maar veel meer diverse uitingsvormen van maatschappelijke betrokkenheid. De gekozen invalshoek bepaalt de uitkomst. Uitingvormen van 'maatschappelijke participatie' zijn vaak een afspiegeling van de diverse opvattingen en initiatieven, die er in de samenleving over maatschappelijk betrokken ondernemen bestaan. Het Panel signaleert en waardeert deze verschillende zienswijzen, maar maakt hierin geen keuze.

Initiatief

het LCO en Good Company hebben het initiatief genomen om de participatie van het bedrijfsleven in de samenleving in beeld te brengen. Daarvoor zijn circa 100 'good practices' geïnventariseerd. Direct aan dit initiatief is gekoppeld de instelling van een Panel om de meest bijzondere bedrijfspresentaties uit deze 100 goede voorbeelden te onderscheiden, waarbij de onderscheiding bedoeld is als stimulans.

Het initiatief is financieel ondersteund door de Ministeries van VWS, SZW en BZK, alsmede door de Kamers van Koophandel van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht.

Het Panel heeft dit jaar extra aandacht besteed aan het thema leefbaarheid en sociale integratie. Dat houdt in dat extra is gezocht naar initiatieven, die vrijwillige, actieve betrokkenheid van bedrijven inhouden, bij voorkeur in de volgende combinatie van onderwerpen:

- * in de lokale omgeving
- * bij de bevordering van sociale integratie
- * bij het vergroten van de kansen op de arbeidsmarkt van individuen of groepen die (dreigen) buiten de boot (te) vallen (bijvoorbeeld via educatie, ontplooiing, bemiddeling, werkervarings- of stageplaatsen)
- * bij het stimuleren van ondernemerschap, werkgelegenheid en/of participatie van 'kansarmen'.

Doordat het thema leefbaarheid en sociale integratie extra scoort bij de beoordeling van het Panel kunnen initiatieven met andere thema's minder gewaardeerd lijken.

Dat betekent overigens in het geheel niet dat er in deze initiatieven niet veel goeds gebeurt. Integendeel.

De happening

Op 10 juni was het dan zover: 's Middags werd de eerste prijsuitreiking en de presentatie van het Panel en jury-rapport in Nieuwspoor (Den Haag) gehouden. Als dagvoorzitter trad mr. Joost van Iersel, voorzitter van de Kamer van Koophandel Haaglanden op. Tevens werd een boek ten doop gehouden met een gevarieerde veelheid projectbeschrijvingen van de maatschappelijke inzet van grote en kleine bedrijven uit tal van branches. Ook werd in première een film vertoond over maatschappelijk betrokken ondernemen.

De staatssecretaris van VWS, Mw. Margo Vliegthart mocht uit handen van mr. Joost van Iersel de eerste video in ontvangst nemen. Daarna voerde zij het woord over de departements-grenzen overstijgende, aanpak-gerichte beleidsinzet op dit front: "Het feit dat vandaag een prijs wordt uitgereikt aan een succesvol bedrijfsinitiatief in de maatschappij is het resultaat van een nieuwe gedachte in Nederland dat er openlijk gecommuniceerd kan en mag worden over het maatschappelijk handelen van een bedrijf." En: "Maatschappelijk ondernemen?

Samenwerken met het bedrijfsleven? Wat moet de overheid, en zeker: wat moet het ministerie van VWS daarmee? Welnu, de overheid probeert voor iedereen gelijke kansen te creëren en mensen erbij te halen of te houden die buiten de boot dreigen te vallen. Daarbij heeft de overheid partners nodig. U bent één van die partners en het initiatief van het Panel Bedrijf en Samenleving van vandaag, is een stimulans voor verdere samenwerking tussen de overheid en het bedrijfsleven omdat het bewijst dat ook u steeds actiever wordt om de samenleving te versterken."

Ten slotte werd de prijs uitgereikt. Uit vijf genomineerden werd het project 'Puzzelen met de Ruimte', van de Rabobank Nederweert gekozen als prijswinnaar. De jury: "Met het project 'Puzzelen met de Ruimte' heeft de Rabobank Nederweert, samen het Agrarisch Jongerencontact een initiërende rol gespeeld in een discussie met de gehele lokale samenleving over de toekomstige invulling van de ruimte voor zowel de agrarische sector, de bewoners, het bedrijfsleven als het milieu. Het project is meer dan het verstrekken van geld, het schept voorwaarden voor een open discussie en belangenafweging en getuigt van grote betrokkenheid bij de lokale samenleving. Het gebruikte concept is bovendien

overdraagbaar, niet alleen voor de leefbaarheid op het platteland, maar ook voor stedelijke gebieden."

De Aanmoedigings-Award ging naar KinKonk Producties bv, te Hilversum met het project 'Stichting Synertri.' KinKonk Producties maakt onder andere videoproducties en heeft de stichting Synertri opgericht om hun werknemers in staat te stellen een positieve bijdrage aan de maatschappij te leveren, met name op jongeren gericht. Daarmee beoogt men tevens de medewerkers ontplooiingsmogelijkheden te bieden in hun vakgebied, maar met andersoortige (maatschappelijke) producties dan normaliter het geval is. Ook krijgen medewerkers meer diepgang door hun betrokkenheid bij de samenleving.

Bel voor meer informatie in de vorm van het Juryrapport, de video 'Maatschappelijk ondernemen', het boek 'Bedrijf en Samenleving, Voorbeelden van maatschappelijke betrokkenheid van het bedrijfsleven', uitgaven van het Panel Bedrijf en Samenleving met: Het Landelijk Centrum Opbouwwerk, telefoon 070-380 4431 (fax: 070-380 9973 of e-mail: lcoopbouw@xs4all.nl), of met Good Company, telefoon: 033-299 7141.

door Fenny Gerrits

en

Met Stad en Land biedt MO/Samenlevingsopbouw een rubriek waarin de lezer geïnformeerd wordt over samenlevingsopbouw-relevante nieuwsfeiten uit met name de regionale en plaatselijke (dagblad-)pers. Attendingen voor deze rubriek zijn welkom: stuur het betreffende (kranten-)knipsel onder vermelding van de naam van het blad en de datum naar de redactie van MO/Samenlevingsopbouw, Prinsegracht 51, 2512 EX Den Haag, of zet het op de fax: 070-380 9973.

Burenruzie

Om een einde te maken aan een slepend burencrisis koopt de gemeente Bedum (Groningen) de woning van een van de ruziënde families. De aankoop van het huis in het dorp Onderdendam stelt het gezin in staat te vertrekken. Burgemeester W. Everts ziet zich tot de uitzonderlijke stap genoodzaakt "uit angst dat er anders doden gaan vallen," aldus dagblad **TROUW** (31-5-1999).

De twee families aan de Middelstummerweg liggen al jarenlang met elkaar overhoop. Eind april troffen de buurmannen en een zoon elkaar voor de politierechter. Ze moesten zich verantwoorden voor een vechtpartij in september vorig jaar. De rechter veroordeelde de drie ieder tot een geldboete. Hij adviseerde de kemphanen elkaar voortaan te negeren.

Twee dagen later escaleerde de burenruzie. Vader en zoon gingen hun buurman met een schroevendraaier en bijlen te lijf. Beide mannen werden aangehouden wegens poging tot doodslag en het toebrengen van letsel. Volgens een woordvoerder van de gemeente Bedum broeit het nog steeds tussen beide gezinnen. "Gezien de ernst van de zaak en de wens om de rust in het dorp te laten terugkeren lijkt ons het uitkomen van een familie de juiste oplossing." De gemeente is een normale verkoopprijs met een makelaar van het gezin overeengekomen. De vrijstaande woning zal zo snel mogelijk worden doorverkocht.

Honderd miljoen

De gemeente Leeuwarden wil 90 tot 112 miljoen gulden steken in een grondige opknappbeurt van de Vegelinbuurt. **COBOW**

(31-5-1999) meldt dat de gemeente inmiddels een subsidieaanvraag aan het ministerie van VROM heeft gestuurd en hoopt volgend jaar al te kunnen beginnen.

De volksbuurt telt nu nog ruim twaalfhonderd woningen. Veel daarvan zijn verouderd en verwaarloosd. De wijk is in de afgelopen jaren behoorlijk verpauperd en er heerst veel criminaliteit. De gemeenteraad besloot vorig jaar om de buurt op te knappen. Een projectgroep heeft drie scenario's gemaakt waaruit de gemeente een keuze moet maken. In het eerste plan worden 260 huizen gesloopt. Daarvoor in de plaats komen 150 nieuwe woningen. De overige huizen worden gerenoveerd en ook de buurt wordt aangekleed. Deze investering van 112 miljoen gulden moet gedeeltelijk worden terugverdiend met het verkopen van huurwoningen.

In het tweede plan wordt niet gesloopt maar alleen gerenoveerd. De kosten zijn 90 miljoen. Het derde scenario is een goedkopere variant op de eerste met sloop en nieuwbouw. Het verschil zit hem in de prijs van de woningen. Deze aanpak kost honderd miljoen.

Leeuwarden gaat de komende vijf jaar ook andere wijken opknappen. Hierbij zullen duizenden woningen worden gesloopt.

Jongeren

Inwoners van Maartensdijk voelen zich, met name buiten de eigen buurt, vaker onveilig dan inwoners van andere kleine gemeenten in de provincie Utrecht. Opmerkelijk is dat deze onveiligheidsgevoelens vaker bij jongeren optreden.

Volgens de **GOOI- EN EEMLANDER** (29-5-1999) blijkt dit uit een sociaal-wetenschappelijk

onderzoek van Intomart naar aanleiding van de 'gebiedsmonitor leefbaarheid en veiligheid' voor de gemeente Maartensdijk. Het bureau keek onder meer naar gemeentelijke voorzieningen, vandalisme en overlast.

Uit het onderzoek blijkt dat Maartensdijk een leefbare en tamelijk veilige gemeente is, maar dat er meer aandacht nodig is voor de bestrijding van het aantal inbraken en diefstal van auto's. Opvallend is ook dat automobilisten veel te hard rijden en geluids-overlast veroorzaken.

Volgens Intomart moet de gemeente zich bij het maken van beleid rond openbare orde meer richten op doelgroepen. Traditioneel wordt namelijk vooral aan ouderen gedacht, maar het blijkt juist jongeren te zijn die zich onveilig voelen. Het is volgens de monitor belangrijk dat bij het ontwikkelen van plannen burgers het voortouw hebben.

Burgemeester Diepenhorst is verbaasd over de uitkomst dat vooral jongeren zich onveilig voelen. "Dat is nieuw voor ons en een onderwerp waar we ons zeker over zullen buigen." Ook het gegeven dat inwoners zich buiten hun eigen buurt onveilig voelen wil de gemeente bestuderen.

Ouderen

De opvang van allochtone ouderen dreigt in de naaste toekomst een groot probleem te worden. Bejaarden uit minderheidsgroepen weten de weg naar zorginstellingen niet te vinden. Bovendien sluit de dienstverlening van verzorgingshuizen, en ook die van verpleeghuizen, thuiszorg en welzijnsinstellingen, onvoldoende aan op de vraag van Turkse ouderen.

Dat blijkt uit een onderzoek naar de behoefte aan zorgverlening en huisvesting onder Turken en Aramese ouderen in Enschede. Volgens dagblad **TUBANTIA** (31-5-1999) is dit onderzoek in opdracht van de provincie uitgevoerd door het Steunpunt Minderheden Overijssel om te bepalen op welke manieren de opvang van ouderen uit minderheids-groepen kan worden verbeterd. De provincie wil hiervoor de komende jaren extra geld beschikbaar stellen. Overijssels gedeputeerde J. Kristen benadrukte dat het idee om voor buitenlandse ouderen aparte voorzieningen te realiseren inmiddels achterhaald is. "Nu zijn de meeste betrokkenen het er over eens dat je juist gaan aparte voorzieningen van de grond moet tillen, maar bestaande verzorgingshuizen meer toegankelijk moet maken, bij voorkeur in hun woonbuurt."

Daarvoor moet in Overijssel nog veel gebeuren. Het onderzoek leert dat de betrokken ouderen onbekend zijn met verzorgingshuizen, die op hun beurt niet voorbereid zijn op de opvang van allochtonen. Het is van belang dat verzorgingshuizen hierover contact gaan zoeken met allochtone organisaties. "Ook zullen de medewerkers van de instellingen getraind moeten worden in vaardigheden die nodig zijn om met ouderen uit minderheidsgroepen te werken," schetste Kristen in Enschede bij de presentatie van het onderzoeksrapport. "Daarnaast is het van belang dat er een instroom van allochtone medewerkers plaatsheeft."

Openbare ruimte

Foelieijke bedrijventerreinen langs snelwegen, wanstaltige reclame-uitingen op middeleeuwse panden in steden, dorpen die hun eigen karakter verloochenen door op de stad te willen lijken. Als het aan de pas opgerichte stichting Ruimtelijke Kwaliteit Limburg ligt, komt hier een einde aan. Want deze provinciale stichting heeft als doel de kwaliteit van de openbare ruimte in Limburg te verhogen.

Met de kwaliteit van de openbare ruimte is het in sommige gemeenten volgens voorzitter van de stichting A. Bloemers, droevig gesteld. Man en paard noemen wil PvdA'er Bloemers in **COBOW** (2-6-1999), die tevens wethouder openbare werken en recreatie in Roermond is, niet. "Er is een mooi Limburgs dorp met aan de rand een bijzonder lelijk bedrijventerrein. Het bouwsel heeft 'overwicht' op het hele dorp. Veel te lage kwaliteitsnormen zijn daar toegepast. Daar ontbrak het bij de gemeente aan visie of misschien was het wel onwetendheid. Langs de A12 bij Veenendaal ligt wel een bedrijven-

terrein waar over nagedacht is. 's Avonds is het er prachtig verlicht."

Behalve voorzitter Bloemers hebben in het stichtingsbestuur vertegenwoordigers zitting van gemeentebesturen, het bedrijfsleven en de wereld van cultuur en architectuur. De stichting wil dat Limburgse gemeenten een nota over de ruimtelijke kwaliteit gaan ontwikkelen waaraan nieuwbouw of vernieuwingen getoetst kunnen worden. Want het manco is volgens de stichting het ontbreken van visie. In de nota moeten volgens de voorzitter aspecten als stedenbouwkundige inpassing, beeld en ruimtelijke kwaliteit, planologie en monumentenbeleid aan de orde komen. De stichting is gemeenten van dienst bij het formuleren van beleid voor de openbare ruimte en het samenstellen van de eigen gemeentelijke commissie Ruimtelijke Kwaliteit.

Daarna kan de onafhankelijke gemeentelijke commissie van deskundigen advies uitbrengen en de ingediende plannen beoordelen. Dit advies wordt vervolgens door B en W vastgesteld. Maastricht, Roermond en Weert hebben inmiddels zo'n beleid. De stichting wil nu ook in andere grote Limburgse gemeenten een kwaliteitsnota van de grond krijgen. Aan de kleine gemeenten wil de stichting advies geven. "De gemeentelijke commissie wil dan de plannen van een architect zo snel mogelijk zien. Vinden leden van de gemeentelijke commissie dat ze niet passen in de totaalvisie van de gemeente, dan kan de architect weer achter de tekentafel om een beter ontwerp te maken zodat die past in de gestelde kwaliteitsnormen."

Bloemers vindt dat de nota overeenkomsten vertoont met een kamer die nog ingericht moet worden. "Je kan eerst een bankstel kopen en dan gaan zoeken wat er bij past. Of je kan vantevoren op papier zetten wat je wil hebben en dat op elkaar afstemmen." Bloemers denkt niet dat de stichting pakweg dertig jaar te laat komt in Limburg. "Misschien hadden bestuurders het inzicht eerder moeten hebben. Maar te laat is het niet. We moeten echter meer de weg van de esthetica bewandelen. Politici en ambtenaren moeten niet meer op korte termijn denken. Onze stichting wil ook workshops en cursussen gaan geven om de deskundigheid van bestuurders en ambtenaren te vergroten. Want het kan en mag nog steeds een onsje meer en beter zijn. Want een goede kwaliteit van de ruimte, die van ons allemaal is, is goed voor ons allen. Het verhoogt de levenskwaliteit."

De goeden

'Spiegelbeeldig bouwen' noemen ze het in Arnhem: de opwaardering van achterstands-

wijken door er koopwoningen te bouwen. Hierdoor komen nieuwe bewoners naar de wijk die zuinig zijn op hun koopwoning en omgeving, en zodoende een voorbeeld geven aan de 'oude' bewoners. In **COBOW** (10-5-1999) wordt een vergelijking gemaakt tussen 't Broek in Arnhem en de wijk Veldhuizen A in Ede. "t Broek en Veldhuizen A zijn niet te vergelijken," waarschuwt de opbouwwerker in Ede, zelf uit Arnhem afkomstig. 't Broek is een echte volksbuurt van vlak na de oorlog, compact gebouwd met kleine eengezinswoningen, terwijl Veldhuizen A een nette nieuwbouwwijk is uit de jaren zestig, met ruime woningen, veel groen en een paar grote flats. Wat uiterlijk betreft dus verschillend, maar de problemen zijn - of waren - identiek: een grote concentratie allochtonen, veel werkloosheid, overlast van rondhangende jongeren, criminaliteit en slecht onderhoud. Om deze problemen bij de wortel aan te pakken wil de gemeente Ede Veldhuizen A 'herontwikkelen'. Er moeten meer koop- en grondgebonden woningen komen, binnen de wijk moeten doorstroombmogelijkheden worden gecreëerd. Ook is het de bedoeling ouderen weer een plaats in de wijk te geven. Kortom, er moet worden 'gedifferentieerd' om van Veldhuizen A 'weer een aantrekkelijke wijk' te maken, aldus het Plan van Aanpak van de gemeente Ede.

Maar Gea de Haan, die in haar eentje de huurcommissie runt, heeft zo haar twijfels. "Het is nodig," vindt ze ook. "Maar of het werkt?" De afgelopen tijd zijn er wat woningen aan de rand van de wijk te koop aangeboden. Maar dat wil niet zo, volgens De Haan. "De wijk heeft niet zo'n denderende naam. Wie koopt er dan een woning?"

Uit de ervaringen in 't Broek blijkt dat de mensen die voordien in de wijk woonden niet tot de kopers behoren. De meeste huizen werden daar verkocht aan import, volgens Grietje Keizer, lid van de huurcommissie, het wijkplatform, de zwerfvuilploeg en het buurtpreventiecomité. De oude buurtbewoners die zijn teruggekomen zitten in de huurwoningen.

Keizer is 't Broek "niet uit te slaan." "Het is hier één grote familie," zegt ze. Die werd uit elkaar gescheurd toen alle bewoners tijdens de renovatie naar elders moesten verhuizen. "Maar alle goeden zijn teruggekomen en de slechten zijn weggebleven." De slechten zijn vooral de drugshandelaren, de criminelen en de bewoners die zich van de buurt niets aantrokken, zoals de man die zijn tuin als autosloperij gebruikte. Keizer is lovend over de renovatie van haar buurt, na aanvankelijke scepsis. Dat de koopwoningen niet zijn weggelegd voor de oude bewoners van de

wijk, deert haar niet. Zij heeft haar oude buurt terug, gezuiverd van de slechte elementen.

Gea de Haan uit Ede weet het nog niet. "Er is al zo vaak sprake geweest van een aanpak van de problemen." In Veldhuizen A bestaat de vrees dat de plannen van de gemeente Ede vooral cosmetisch zijn. Aan de overkant van de weg wordt de nieuwe wijk Kernhem opgetrokken, en om die woningen te kunnen verkopen moet Veldhuizen een facelift ondergaan. "Ze zullen Veldhuizen eerst moeten promoten om de huizen kwijt te kunnen."

Dichterswijk

De inspraak op het bouwplan voor een kleine duizend woningen in Dichterswijk-west is een wassen neus gebleken. De gemeente Utrecht heeft totaal geen oren naar de kritiek van wijkbewoners op het stedenbouwkundig ontwerp. Dat zegt R. Boersma van het Komitee Dichterswijk, aldus het **UTRECHTS NIEUWSBLAD** (17-5-1999).

Volgens Boersma heeft de gemeente, tegen de afspraken in, de laatste maanden verzuimd het stedenbouwkundig plan voor Dichterswijk-west met de buurt te bespreken. Het bouwplan voor het gebied tussen Croeselaan en Merwedekanaal, ten zuiden van de nieuwe Van Zijstweg, wordt morgen besproken door de raadscommissie voor ruimtelijke ordening en wonen (ROW). "Het college van B en W doet het in zijn voordracht aan de commissie zo'n beetje voorkomen alsof de wijkbewoners wel te porren zijn voor het plan. Dat is niet helemaal waar. We hebben ook de nodige kritiek, alleen hebben we niet meer de kans gekregen die te spuien."

Het plan Dichterswijk-west kent een lange voorgeschiedenis. De eerste ontwerpen dateren al van bijna tien jaar geleden. De plannen kwamen toen niet rond en ook destijds beklagden buurtbewoners zich over het feit dat er weinig terecht kwam van inspraakreacties. Een paar jaar geleden kwam de gemeente na geruime tijd sleutelen met een nieuw plan op de proppen. Om er zeker van te zijn dat bewoners dit keer nauwer betrokken zouden worden bij het maken van plannen, werd een projectgroep ingesteld. Naast buurtbewoners namen daarin ook ondernemers en diverse gemeentelijke diensten zitting. Deze projectgroep, zo luidt nu de kritiek vanuit de wijk, is de laatste maanden niet meer door de gemeente bijeengeroepen. En dat terwijl het plan, dat inmiddels door B en W is goedgekeurd, op onderdelen nog is bijgesteld. Dichterswijk voelt zich op die manier gepasseerd en niet serieus genomen. "Als dat inspraak is, schaf het dan

maar af," zegt bijvoorbeeld wijkbewoonster L. Wulfert.

Steen des aanstoots is onder meer een 45 meter hoge woontoren met koopappartementen ter hoogte van de Veilingstraat. Bewoners van het aangrenzende gedeelte van de Croeselaan zijn bang voor het verliezen van hun privacy. Zij vrezen bovendien voortaan in de schaduw van die toren te moeten wonen. Maar het ergste is nog, aldus boze bewoners, dat die toren als een duveltje uit een doosje aan de wijk is gepresenteerd, terwijl juist was afgesproken dat op die plek niet zo hoog gebouwd zou worden.

Ander punt van kritiek richt zich op de vastgestelde parkeernorm van 1,15. Dat wil zeggen dat er bij elke woning een parkeerplaats hoort, plus nog wat extra plaatsen voor bezoekers. Het is de bedoeling dat de wijk straks een groene woonwijk wordt waarin de auto niet zichtbaar op straat wordt geparkeerd, maar uit het zicht wordt gestald in ondergrondse parkeergarages. Boersma: "Dat is zeker mooi aan het ontwerp. Maar tegelijk is het jammer dat er toch weer bij elke woning een parkeerplaats is gedacht."

Als planonderdeel zouden ook tien woon-schepen in het Merwedekanaal worden gelegd. Dat idee is geschrappt. Volgens Boersma omdat de schepen teveel het vrije uitzicht over het water belemmeren. "Maar ook daarover is verder niet met ons van gedachten gewisseld." In plaats van meepraten in de projectgroep, rest Dichterswijk niets anders dan spreekwoordelijk aan te vragen in de raadscommissie.

Loket

Als een van de eerste woningbouwcorporaties in Nederland heeft MaasDelta uit hellevoetsluis één loket voor wonen, zorg en welzijn ingesteld. Voor informatie over zaken als wonen, schuldanerij, tafeltje-dek-je, alarmering, 24-uurszorg, aanpassing van de woning en wijkverpleging is een bezoek aan één loket voldoende.

In de **STAATSCOURANT** (25-5-1999) wordt ook melding gemaakt van het feit dat mensen die een huis willen kopen ook bij MaasDelta terecht kan. De corporatie heeft een eigen verkoopteam dat duurdere huurwoningen verkoopt. Om de taken goed te verrichten, werken de afdelingen Woondiensten en Servicediensten met zelfsturende teams. Ze werken met een eigen budget en zijn elk verantwoordelijk voor hun werkgebied. Naast drie rayonteam zijn er nog vier teams voor verkoop, hulpverlening bij schulden, incasso en zorg.

Het idee voor één loket ontstond zo'n drie jaar geleden, toen twee corporaties in

Hellevoetsluis samenwerking zochten om het hoofd te bieden aan de krimpende woningmarkt in deze voormalige groeikern. De concurrentie met de koopmarkt was er is groot. De corporaties zaten met een overschot aan dure woningen en registreerden een leegstand van zo'n 9%. Jaarlijks kostte dat aan huurderiving f 2,5 miljoen. Door de verkoop van woningen uit het corporatiebestand is dat percentage inmiddels teruggelopen tot ongeveer 1%. De corporaties hebben duizend woningen geselecteerd voor de verkoop. Tot nu toe zijn er ruim vijfhonderd verkocht. De beide corporaties zijn niet gefuseerd, maar nemen ieder voor 50% deel in de BV Woontrefpunt MaasDelta. Zij sluiten een fusie op den duur niet uit. Het voorbeeld van MaasDelta heeft in deze Zuid-Hollandse regio navolging gevonden: Woningstichting Spijkenisse onderhandelt met zorg- en welzijnsinstellingen in die gemeente over de opzet van één loket.

Therapeutische en toxische aspecten van empathie

Empathie speelt een centrale rol in de hulpverlening. Maar welke rol precies? Wat is de betekenis van empathie voor diagnostiek, therapie en begeleiding? Welke rol speelt empathie in de machtsverhouding tussen de hulpverlener en de ontvanger van hulp? Welke rol speelt empathie bij rehabilitatie? Welk belang wordt aan empathie toegekend bij het ontwikkelen van beleid in de geestelijke gezondheidszorg?

Na een kort inleiding door de dagvoorzitter, professor Harry Kunneman, verzorgt biologisch psychiater en rogeriaans psychotherapeut professor van den Hoofdakker de openingslezing onder de titel "Empathie, idealen en feiten".

Het programma bevat voorts lezingen van vele prominente vakgenoten. Dit congres wordt georganiseerd door de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht in samenwerking met de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, naar aanleiding van het eredoctoraat dat begin dit jaar werd verleend aan professor R. van de Hoofdakker door de Universiteit voor Humanistiek.

Datum: 19 november

Plaats: Congrescentrum 'De Reehorst', Ede
Nadere informatie: SCEM Conference Services, telefoon: 0345-567642, fax: 0345-571781. E-mail: scem@scem.nl.

De Stichting Woonbond is een landelijke organisatie voor advies, scholing en onderzoek. De stichting is een snel groeiende en marktgerichte organisatie. De activiteiten van de stichting hebben vooral betrekking op organisatie-opbouw, participatie, betaalbaarheid, kwaliteit, leefbaarheid en stedelijke-/wijkvernieuwing. Opdrachtgevers zijn bewoners-organisaties, verhuurders en gemeenten. De stichting werkt vanuit drie vestigingen.

De stichting Woonbond is nauw verbonden met de Vereniging Nederlandse Woonbond. De Nederlandse Woonbond is de landelijke vereniging van huurders met ruim 400.000 leden.

De Woonbond (stichting en vereniging) staat voor goede en betaalbare woningen, leefbare buurten en een sterke positie van huurdersorganisaties.

Voor het regiokantoor West, gevestigd te Amsterdam, zoekt de stichting voor 30 uur per week een deskundige, enthousiaste en creatieve

ADVISEUR

De adviseur werkt zelfstandig in met name de provincies Utrecht en Zuid-Holland. Samen met collega-adviseurs, drie consultants van de vereniging en de secretariaatsmedewerker vormen zij het regioteam West. Gezien de samenstelling van het team, gaat de voorkeur uit naar een allochtone collega.

Taken:

- zelfstandig uitvoeren van projecten op terreinen als organisatie-opbouw, participatie, ondersteuning van huurders-organisaties, kwaliteit en leefbaarheid, stedelijke- en wijkvernieuwing;
- coördineren en plannen van de eigen projecten;
- geven van advies en zo nodig het verrichten van onderzoek;
- actief acquireren;
- bijdrage leveren aan marketing en productontwikkeling;
- bijdrage leveren aan versterking van de Vereniging Nederlandse Woonbond.

Functie-eisen:

- opleiding op tenminste HBO-niveau, bijvoorkeur HTS;
- brede kennis en ervaring op het gebied van de volkshuisvesting;
- gedegen kennis van projectmatig werken en ervaring met het advieswerk;
- ervaring met het opbouwen en onderhouden van een acquisitienetwerk
- actieve dienstverlenende instelling met een zakelijke stijl;
- goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheden;
- representatief en communicatief;
- bereidheid om op onregelmatige tijden te werken;
- woonachtig in het werkgebied dan wel bereid daar naar toe te verhuizen;
- rijbewijs B.

Arbeidsvoorwaarden

Het betreft een dienstverband van één jaar met uitzicht op een vaste aanstelling. Het salaris bedraagt, afhankelijk van ervaring, op basis van een volledige werkweek (36 uur) maximaal f 6.386,- bruto per maand, conform schaal 24 t/m 43 rechtspositieregeling/CAO Welzijn; 8% vakantietoeslag.

Procedure

Uw sollicitatiebrief kunt u tot uiterlijk **15 augustus 1998** richten aan de sollicitatiecommissie ten name van mevrouw A.M.H. Schulte, Nieuwe Achtergracht 17, 1018 XV Amsterdam.

Inlichtingen over deze functie zijn tijdens kantooruren van maandag t/m donderdag te verkrijgen bij mevrouw A. Brekeldams, tel. 020-5517700/23.

KEI

**SAMEN
WERKEN
AAN
STEDELIJKE
VERNIEUWING**

KEI - Centrum

voor de stedelijke vernieuwing

EVEN VOORSTELLEN: CENTRUM VOOR KENNIS, EXPERTISE EN INNOVATIE VOOR DE STEDELIJKE VERNIEUWING (kortom: "KEI")

WAT?

Centrum voor bundeling van kennis en innovatieve toepassingen. Platform voor uitwisseling van ervaring en expertise in de stedelijke vernieuwing.

WAAROM ?

Om het innovatieproces in de stedelijke vernieuwing te versnellen. Immers, bestaande remedies en oplossingen schieten tekort. Stedelijke vernieuwing vraagt een brede aanpak met een combinatie van fysieke, sociale en economische maatregelen. Stedelijke vernieuwing zal in de dagelijkse praktijk worden uitgevonden. Deze "trial and error" situatie betekent een verbrokkelde opbouw van kennis en ervaring. "KEI" wil de kennisopbouw stimuleren en versnellen. Betrokkenen moeten van elkaar leren. De leefbaarheid van wijken en steden is in het geding!

WIE?

Voor bewoners, bestuurders en beslissers. Voor projectleiders bij gemeenten, marktpartijen en corporaties. Voor directeurs van scholen, opbouwwerkers en politiefunctionarissen. Voor adviseurs, stedenbouwkundigen en architecten.
Voor ondernemers en winkeliers. Voor professionals en particulieren. Kortom: voor denkers, doeners en gebruikers.

WANNEER?

De "kwartiermakers" van "KEI" gaan nu aan de slag.
1 januari 2000 is "KEI" operationeel.

HOE?

Door informatie te bundelen, kennis transparant te maken en innovaties te stimuleren. Daartoe biedt "KEI" een breed pakket aan instrumenten aan. Bestaande en beproefde middelen. Maar ook nieuwe mogelijkheden uit de informatie-technologie.

innovatie

expertise

kennis

KUNT U EEN HELDER ANTWOORD GEVEN OP DE VOLGENDE VRAGEN ?

- Wat zijn de argumenten achter de keuzen in regionale en stedelijke ontwikkelingsvisies? Hoe worden daaruit de stedelijke programma's en wijkgerichte projecten afgeleid?
- Hoe kunnen resultaten worden geboekt met interactieve planvorming?
- Vormen wijkorganisaties een representatieve vertegenwoordiging?
- Hoe moet overeenstemming over een aanpak en een investeringsstrategie worden vastgelegd?
- Hoe kunnen we rolopvattingen en posities vernieuwen?
- Versterkt de "differentiatie-strategie" de leefbaarheid van wijken?
- Hoe kunnen fysieke, sociale en economische maatregelen tot een samenhangend programma worden gesmeed?
- Wie kan helpen bij een herstructureringsproces?
- Hoe houdt je partijen betrokken gedurende de (meestal lange) doorlooptijd van het proces?

SAMEN ANTWOORD GEVEN

De initiatiefgroep van "KEI" kent de antwoorden op de vragen ook maar ten dele. Eris nog veel te leren. Expertise moet worden opgebouwd. Van een gestructureerde opbouw van kennis, expertise en innovaties is momenteel geen sprake. Bij de Initiatiefgroep leeft de overtuiging, dat partijen samen wel antwoorden kunnen geven. Zo kan de leefbaarheid van wijken worden versterkt.

Veel buurten en wijken hebben goede perspectieven. De ligging nabij de stadscentra is gunstig. De stedenbouwkundige structuur is goed. De netwerken tussen bewoners en gebruikers zijn aanwezig, maar soms onvoldoende zichtbaar. Met een bundeling van beschikbare kennis en krachten ligt een nieuwe toekomst voor deze gebieden binnen handbereik.

DE INITIATIEFGROEP

De initiatiefgroep van "KEI" is breed samengesteld met vertegenwoordigers van:

- de ministeries VROM, BZK en VWS;
- gemeenten;
- marktpartijen;
- woningcorporaties;
- ondersteuningsinstituten zorg en welzijn;
- onderwijsveld;
- advies- en universitaire wereld;
- een koepel in de bouw.

Elders in de brochure treft u een overzicht van de logo's van de deelnemende organisaties aan.

WAT GAAT HET KENNISCENTRUM STEDELIJKE vernieuwing DOEN?

Het doel van "KEI" is de betrokkenen kennis, informatie en succesvolle aanpakken te laten delen. De bedoeling is meerdere instrumenten te ontwikkelen.

Bijvoorbeeld:

— call-center	verwijzen van specifieke vragen naar experts
— website	actualiteiten en relevante links naar internet-sites
— data-bank	onderzoeksrapporten, wijkplannen en programma
— expert-meetings	intensieve discussies in kleine groepen
— congressen	inspirerende boodschappen van key-note speakers
— intervisie	spelers in het veld lichten "elkaars werk" door
— visitatie	deskundigen evalueren uw project
— coaching	goede raad, persoonlijke ontwikkeling

DE POSITIONERING VAN "KEI"

"KEI" functioneert in een netwerk van organisaties betrokken bij de stedelijke vernieuwing. Deze organisaties leveren kennis en informatie. Via "KEI" komt de uitwisseling tot stand. Het principe is "van elkaar leren". De schaal en urgentie van de problematiek vragen om deze "open" houding. De bedoeling is het netwerk van organisaties uit te breiden. Het hart van "KEI" ligt in de fysieke kolom maar met sterke dwarsverbanden naar de sociale en economische aspecten. "KEI" heeft een onafhankelijke positie.

Het "KEI" zet informatie om in bruikbare en toepasbare kennis. Het centrum voert zelf geen onderzoek uit. "KEI" is een kleine organisatie met een beperkte – maar professionele - staf.

KEI

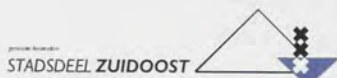
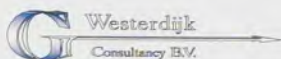

WAT VERWACHTEN WIJ VAN U?

Op 1 januari 2000 is "KEI" operationeel. Een "kwartiermaker" en de Initiatiefgroep hebben het voortouw. Wilt u, samen met ons, aan de basis staan van de stedelijke vernieuwing in Nederland én kunt u een innovatieve bijdrage leveren, neem dan deel aan de werkconferentie "KEI in de steigers". Binnenkort ontvangt u nadere informatie over het tijdstip en het programma van de werkconferentie.

Tijdens de werkconferentie worden ideeën, instrumenten, opvattingen en losse gedachten over "KEI" bijeen gebracht. Wij nodigen u alvast uit om uw ideeën en opvattingen kernachtig te formuleren.

Voor contactpersonen verwijzen wij u naar het colofon.

Stuurgroep
Experimenten
Volkshuisvesting

Gemeente Den Haag

Colofon

Initiatiefgroep KEI

Wilhelminaplein 35
Postbus 2524
3000 CM Rotterdam
tel. (010) 290 94 80
fax (010) 290 92 32

Leden Kerngroep van de Initiatiefgroep

hr. G. Westerdijk (voorzitter)
Westerdijk Consultancy

hr. drs. J.H.R. Bergh
Bestuursdienst - Ministerie VROM

hr. ir. M.J.J.M. Malmberg
Directie Sociaal Beleid - Ministerie VWS

hr. J.Th. Blok
ERA Bouw

hr. H. Draaisma
Woningstichting De Key

hr. L. Genet
Directie Wonen - Gemeente Den Haag

hr. ir. C.J. Hol
TRS Ontwikkelingsgroep

hr. Prof. dr. P. Hooimeijer
Universiteit van Utrecht

hr. Prof. dr. P. van Lieshout
NIZW

hr. drs. K. Stob MBA
KPMG

mw. drs. A.M.H. Kleijnen (secretaris)
TRS Ontwikkelingsgroep

hr. drs. R. Postuma (secretaris)
TRS Ontwikkelingsgroep

Foto's

Maarten Laupman
Chris Pennarts
John Scholten
Van der Worp

Productie en vormgeving
Peter de Vos, Ministerie VWS

mei 1999

